

1.3 La paraula dialògica: alteritat i presència a la 'segona fundació de la lingüística'. L'estudi de la paraula en ús

"Sospecho que cuando la mente piensa, está hablando consigo misma, formulando preguntas y contestándolas, y diciendo que sí o que no"

(Plató, Teeteto)

"El diálogo inconcluso es la única forma adecuada de expresión verbal de una vida humana auténtica. La vida es dialógica por naturaleza"

(M.M. Bakhtin)

"Converso con el hombre que siempre va conmigo"

(A. Machado)

El sentit comú popular tracta de bojos els qui parlen sols -millor dit: els qui ho reconeixen-, però aquesta és una pràctica que no només és habitual en tots nosaltres, sinó que, com hem vist a l'anterior punt, és constitutiva dels nostres processos mentals. Com hem citat abans, l'humà és l'animal que, per ser humà, *ha de parlar*, segons la correcta traducció de la dita grega *-Anthropós logón ejon-*, dita que recuperen i subratllen, entre molts d'altres, Ferrater Mora, Lluís Duch, Paul Ricoeur, Noam Chomsky i, dins el camp dels estudis sobre escriptura periodística, José Luis Martínez Albertos⁴⁹⁸. Així diu Duch: "L'ésser humà és l'*animal loquens*, que *hauria de parlar*, d'emparaular-se i d'emparaular la realitat *polifònicament*".⁴⁹⁹ I Chomsky, citant Descartes, va recordar: "Descartes sostuvo que el único indicio que nos permite asegurar que otro cuerpo posee el entendimiento *propio del hombre* y que no es un mero autómatas *es su*

⁴⁹⁸ Martínez Albertos recorda a *El lenguaje periodístico* (Madrid: Paraninfo, 1989, p. 45) les reflexions de Ferrater Mora sobre la correcta traducció de la dita llatina, i proposa la de *l'home és l'animal dotat de parla*. Diu: "La característica del hombre parece ser no tanto la posesión (o siquiera constitución) del lenguaje, como la posibilidad de plantearse el problema del mismo" (p. 45).

⁴⁹⁹ Duch, Ll., (1995) Op. cit., p. 22. Això no li impedeix de dir, unes planes abans, d'acord amb el que hem vist als punts anteriors, que "l'home és un *animal imaginatiu* que mai no roman completament aliè a les seves pròpies creacions" (p. 20)

capacidad de usar el lenguaje de un modo normal”.⁵⁰⁰ Aristòtil ja atorgava al llenguatge el primer lloc al rang de les activitats que poden desenvolupar els humans, ja que va escriure que l'ús de la paraula és més propi de l'home que l'ús del propi cos. I afegia: “La voz es el sonido producido por un ser que posee alma.”⁵⁰¹ I va completar, encara, un poeta que ens ha deixat fa poc

“Si decimos, de acuerdo con la gramática, que Yo es la primera persona, además de cometer una grosería nos engañamos, por lo que toca al lenguaje, porque la verdadera primera palabra es Tú, en apelación al hablar, o incluso anteriormente, dirigiéndonos la palabra a nosotros mismos -se habla sólo a alguien-”⁵⁰²

Efectivament, aquest llenguatge del que no podem fugir ni en somnis, que ens estructura la percepció del món i ens vertebrava per dins, és una realitat dialògica. La teatral, diu Valverde, és la manera immediata del llenguatge, fins i tot en soledat i davant d'un mateix. Cal prestar atenció a aquesta aprofundiment de l'anterior argumentació sobre la natura lingüística de l'ésser. Els humans són els éssers de la paraula, però aquesta paraula, que estructura identitats i organitza intimitats, és, des de la seva pròpia condició, dialògica. És a dir, es troba inicialment participada d'una veu de l'alteritat i, en cert sentit, modulada per ella.⁵⁰³ Per això escriu Valverde:

“He aquí -diu Valverde- que se establece un intercambio de lenguaje con otra persona, y el bla-bla interior se comparte: de todos modos ya estábamos hablándonos a nosotros mismos como si habláramos a otro (...) El lenguaje, que nos han dado los demás, nos permite existir mentalmente, pero no como un Yo totalmente unitario, sino en una conversación entre un Yo-que-me-hablo y un Yo-que-me-escucho”⁵⁰⁴.

La paraula fundacional és el *jo-tu*, ens dirà Buber unes planes més endavant, i tres pensadors de la talla i de la diversitat de procedències intel·lectuals com són Unamuno, Ortega y Gasset i Sartre han propugnat aquesta presència permanent, inextingible de *l'altre dins nostre*, fins al punt d'arribar a afirmar que un home sense *tu* on mirar-se -a qui mirar però també des d'on mirar-se i ser mirat- no és home.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Chomsky, N. (1971) *El lenguaje y el entendimiento* Barcelona-Caracas-Mèxic: Seix Barral, p. 25. Tornarem sobre aquest aspecte del pensament de Descartes en el pròxim capítol, unes planes més endavant.

⁵⁰¹ Aristòtil, *De interpretatione*, Op. cit., p. 860.

⁵⁰² Valverde, J.M., (1984) *La literatura*. Barcelona: Montesinos, 1984, p. 12.

⁵⁰³ Avancem que en el pròxim capítol aprofundirem en els conceptes d'alteritat i d'identitat, per tal de refermar-ne la seva qualitat lingüística però també per justificar la seva interdependència.

⁵⁰⁴ Valverde, J.M. (1984) Op. cit. p. 21

⁵⁰⁵ Vid. Capítol 2, punt 2.2, l'eix identitat/alteritat.

Amb tot, la veritable conversa és sempre l'exterior, la que ens enfronta a l'estimulant resistència de l'altre, resistència i oposició que necessitem per existir, en paraules de Valverde. Aquesta paraula que ens fa pensar, que ens marca el límit del nostre coneixement, es mostra teatral i dialògica. Un altre filòsof, Norbert Bilbeny, ha apuntat també: "Realment, un pensar que no és fruit del diàleg ens fa pensar molt poc."⁵⁰⁶ En aquest mateix sentit, Emilio Lledó afegeix que per a Plató, que va ser el millor deixeble de Sòcrates, el *mestre de la conversa*, la filosofia "no es una serie de esquemas vacíos, que brotan, sin contraste, desde el silencio de la subjetividad, sino que se *piensa discutiendo*, haciendo enredar el hilo del pensamiento en las argumentaciones de los otros para, así, afirmarlo y contrastarlo. Una filosofía que nace discutida nace ya humanizada y enriquecida".⁵⁰⁷ Diu Lledó que el diàleg és pedagògic, perquè destaca les passes que s'han de donar en l'aprehensió de la realitat: imita, en certa manera, el moviment de la nostra consciència i els seus processos. L'ús habitual o el just reconeixement del diàleg és propi de qui no creu, com els falsos educadors, que la ciència sigui quelcom que es pugui imprimir de cop i volta en l'esperit de ningú.⁵⁰⁸

El llenguatge, per tant, es materialitza i pren cos en la conversa. No hi ha cap realitat lingüística fora d'ella, ni tan sols dins nostre. I, sense adonar-nos, aquesta estructura dialògica esdevé teatral, amb la inclusió de veus, papers i rèpliques. Així, quan parlem en un registre poc acurat, en un entorn d'amics o familiar, o bé quan ho fa gent poc culte, el *poble*,

"la manera de contar suele ser dramática, teatral, presentando en personajes vivos esa teatralidad que -decíamos- es propia también de nuestro fluir interior. El pueblo -y todos lo somos casi siempre- habla *re-presentando* sus experiencias, incluso con voces de falsete en su reparto de papeles, y a menudo con un significativo salto de tiempos verbales."⁵⁰⁹

Aquesta perspectiva sobre el llenguatge, concebut com una realitat dialògica i sempre viva, constituent dels processos mentals humans, no sempre ha estat la que ha seguit la lingüística d'aquest segle. Amb tot, un bon nombre de filòsofs i lingüistes l'han tinguda en compte des de fa molts anys. Wilhelm von Humboldt, ja citat anteriorment com un dels fundadors de les modernes preocupacions de la filosofia del llenguatge, va ser també el primer nom important en

⁵⁰⁶ Bilbeny, N. (1989) *Puntos al coixí*. Barcelona: Destino, p.9

⁵⁰⁷ Lledó, E., (1984) *La memoria del logos*. Madrid: C.E.C., p. 58, citat a García Gual, C., Op. cit., p. 19.

⁵⁰⁸ *Ibid.*

⁵⁰⁹ Valverde, J.M. (1984) Op. cit. p. 23.

notar que “el lenguaje no és un *werk* [obra, producte], sino una *tätigkeit* [activitat]”⁵¹⁰, és a dir, com resumeix Eugenio Coseriu, que “la esencia del lenguaje se da en el diálogo, en el hablar uno-con-otro”⁵¹¹. L’home és l’èsser parlant, que comprèn el món amb la parla, però aquesta parla és sempre una *parla-amb-un-altre*. També Martin Heidegger considerava Humboldt, com han fet Coseriu i Valverde, el primer *lingüista* que advocava per la natura dialògica de la parla i, doncs, per la necessitat d’una perspectiva d’estudi que contempli la *llengua en ús*. Per a Heidegger, Humboldt determina tota la ciència lingüística i filosòfica fins avui amb el seu text del 1836, en el qual defensa que l’essencial del llenguatge es manifesta en *l’acte de parlar*. Heidegger conclou sobre el que Humboldt deia en aquell text:

“Hablamos continuamente; hablamos incluso cuando no pronunciamos palabra alguna y cuando sólo escuchamos o leemos; hablamos también cuando ni escuchamos ni leemos sino que efectuamos un trabajo o nos entregamos al ocio (...) Siempre hablamos de algún modo, pues el hablar es natural para nosotros. Este hablar no se origina siquiera en una voluntad particular (...) Solamente el habla capacita al hombre para ser aquel ser viviente que, en tanto que hombre, es.”⁵¹²

Al clàssic estudi que féu dels *Poemes de l’entebreniment* de Friedrich Hölderlin, Roman Jakobson va recordar com Heidegger, basant-se en cinc lemes del poeta⁵¹³ va arribar a una conclusió general ben coneguda: *l’èsser de l’home es fonamenta en el llenguatge, però el llenguatge és essencialment diàleg*.⁵¹⁴

Subratllar aquestes condicions -la realitat lingüística del pensament i la dialògica del llenguatge- ens ha d’empènyer necessàriament a una perspectiva d’estudi del llenguatge que no pot ser compatible amb un paradigma que entén el funcionament lingüístic com un *continuum* d’enunciats monològics codificats i descodificats dins un sistema. Aquesta perspectiva d’estudi lingüístic ignora la realitat de l’altre en la conducta humana, un bandejament que, certament, era propi del racionalisme de la primera modernitat i que va ocupar bona part dels pressupòsits de la lingüística estructuralista.

⁵¹⁰ Humboldt, W. (1836) *Über die Verschiedenheit des menscheichen sprachbanes*, recollit per Coseriu, E., (1977) *El hombre y su lenguaje*. Madrid: Gredos, p. 29.

⁵¹¹ Coseriu, E. (1977) Op. cit., p. 15.

⁵¹² Heidegger, M. (1987) *De camino al habla* Barcelona: Serbal-Guitard, p. 11.

⁵¹³ El més cèlebre dels quals ja ha estat citat aquí: "Molt des de matí,/ d'ençà que som diàleg i ens sentim els uns als altres/ ha après l'home; però aviat serem cant nosaltres", que és l'inici de la vuitena estrofa de la *Festa de la pau*.

⁵¹⁴ Jakobson, R., (1996) *Estudi de Poemes de l’entenebriment*, dins Hölderlin, F., (1996) *Poemes de l’entenebriment*. Barcelona: Quaderns Crema.

Al llarg del segle XX l'alteritat i la subjectivitat, en les seves condicions de parlants en la història quotidiana, han emergit en nombroses disciplines com la sociologia, l'antropologia i la filosofia del llenguatge. Lògicament, si el llenguatge només existeix en condicions d'interacció, i tota paraula, com ens ensenyarà Bakhtin és sempre una resposta -i una resposta adreçada a un *tu-*, l'estudi de la conversa -i, doncs, de tot enunciat dialògic-conversacional com és l'entrevista- no només és *possible*, sinó que ha de ser una de les preocupacions preferents de les disciplines lingüístiques, ja que aquesta feina ens permetrà descobrir els principis d'ús i la lògica de funcionament del llenguatge humà en el seu context real.

Per tant, és més que probable que d'aquests nous plantejaments i mètodes d'anàlisi del llenguatge en surtin propostes metodològiques aplicables a l'estudi de l'entrevista periodística escrita. "Las entrevistas -asegura en aquest sentit Martínez Vallvey- corroboran muchos de los planteamientos iniciales de estas ciencias."⁵¹⁵ Com escriu Albert Sáez, encara que no fos així, "la investigació no ha de tenir necessàriament una vocació finalista. Podríem estudiar els discursos només per conèixer-nos millor, per saber com som, per entendre els qui ens envolten."⁵¹⁶ I, sens dubte, aquesta perspectiva ens permetrà obtenir, al llarg d'aquest treball, força coneixement sobre com fabriquem sentit.

El paradigma estructuralista i, posteriorment, el generativista, ocupats en l'estudi del signe i del sistema, i interessats en la capacitat de la ment humana per generar llenguatge *correcte*, no es van plantejar el problema de la parla, sinó que van donar per descomptat que el llenguatge és un instrument apte per expressar l'experiència del món. No van entrar en reflexions sobre la seva natura ni van dubtar, amb el suport del positivisme, de la seva capacitat com a eina del coneixement. El concepte de llengua que hi subjeia era monològic: un parlant acudeix a un codi, obté les correspondències necessàries i les transmet a un receptor, que fa el mateix però a la inversa i ho descodifica. La noció del llenguatge com una realitat dialògica, sempre en ús i en constant creació i recreació, heteroglòssica i multivocal, a la manera de Bakhtin va ser bescantada.

Per això la conversa i totes les realitats lingüístiques interactives -les úniques que existeixen- van començar a estudiar-se tard, a causa de la tendència estructuralista, que conceptuava la parla com a inabordable. La distinció entre la *langue* -norma, institució social, sistema jeràrquic de

⁵¹⁵ Martínez Vallvey, F. (1995), Op. Cit., p. 16.

⁵¹⁶ Sáez, A. (1999), *De la representació a la realitat*. Barcelona: Dèria editors, p. 14.

diferències opositives que fa possible la comunicació- i *parole* -el terreny de la parla quotidiana, inabordable, individual, caòtica, heterogènia, fora de l'objecte d'estudi formalitzat en què es convertí la *langue*- va rellegar durant trenta anys al bagul dels mals endreços intuïcions com la de Bakhtin, un veritable pragmàtic *avant-la-lettre*.

En el pròxim apartat farem un breu recorregut per la lingüística monològica i l'oposarem a les virtuts que, per a l'estudi de l'entrevista i, de fet, també dels altres gèneres mediàtics, manifesta la nova lingüística, que ens podem permetre la frivolitat d'anomenar *lingüística del subjecte* o de *l'alteritat*. **1.3.1 L'altra tradició: de Humboldt a Bakhtin.**

Les aportacions de Karl Vossler i Louis Hjelmslev

La lingüística occidental va néixer de la mà de la filosofia grega -a partir de la lògica-, i d'allí sortiren bona part de les categories que encara fem. Fins al final de l'Edat Mitjana el llenguatge era objecte d'especulació i no d'observació. Això no canvia fins els segles XVIII i XIX, quan el descobriment del sànscrit i l'estudi comparat de diverses llengües indoeuropees fan proliferar les gramàtiques comparades. Fins als primers decennis del XX la lingüística era una genètica de les llengües, i es plantejava com una ciència històrica.

Sota la inspiració de Saussure, la lingüística entra en la seva tercera fase a començaments del nostre segle, que podem dir que arriba fins avui. Vol ser descriptiva i, sobretot, delimitar fèrrimament el seu objecte d'estudi. Vol assolir una categoria indiscutiblement científica i per això pren com a objecte no la filosofia del llenguatge ni l'evolució de les formes lingüístiques, sinó l'estudi del *sistema* de la llengua. La lingüística que va constituir-se com a ciència va fixar-se com a model la matemàtica i va racionalitzar tant com va poder el seu objecte, reduint-lo a un conjunt de propietats objectives provistes de definicions constants, i compartimentant la disciplina en unitats i subunitats cada cop més petites relacionades per un entrellat de dualitats opositives: *langue/parole*, individu/societat, paradigmàtic/sintagmàtic, etc. Aquesta tendència estructuralista va tenir en Saussure -malgrat que el mot estructura no aparegués ni un sol cop al *Cours*- el seu fundador, però d'altres com Bloomfield li van conferir bona part de la seva empenta. La distinció entre llengua i parla de Saussure va fer dir al lingüista nord-americà que el suís "has given us the theoretical basis for a science of human speech"⁵¹⁷.

⁵¹⁷ Ressenya del *Cours* de Saussure publicada dins *Modern Language Journal*, núm. 8, 1924, pp. 3-9, citat per Benveniste, E., (1971) *Problemas de lingüística general*. Madrid: Siglo XXI, p. 43-45.

Al nostre parer, un segle enrere Wilhelm von Humboldt també havia fundat unes bases que permetien desenvolupar tot un nou enfocament en l'estudi sobre el llenguatge. Humboldt va subratllar, com acabem de veure, dues realitats *-werk i tätigkeit-*, perfectament equiparables a les *langue* i *parole* saussurianses, i va apostar per l'estudi de la *llengua en ús*. “Pero en su tiempo - diu Coseriu- no se tuvo mucho en cuenta todo lo que ello implicaba y durante casi todo el siglo pasado, la mayor parte de los lingüistas siguieron hablando de las lenguas como fenómenos independientes de los individuos”.⁵¹⁸ No va ser fins molt més tard que Ferdinand de Saussure va destacar novament els dos aspectes essencials del llenguatge, però en aquella ocasió va ser per donar preeminència a l'estudi de la *langue* en tant que sistema.

Cal situar, però, l'opció de Saussure, fundador de la lingüística científica, en el seu context. En aquell moment calia desprendre's de la rèmora que suposava l'exègesi filològica i històrico-comparatista per poder fundar una ciència lingüística centrada en el general i constant, i no en el concret i variable. Influït per ciències com la Sociologia que havien adquirit una formalització recent i emmirallat pel funcionament de les ciències anomenades *dures*, Saussure va optar per l'estudi sistemàtic, però no ignorava quina era la natura del llenguatge -com ha estat mostrat en anteriors apartats- i afirmava que cap lingüista no podia desconèixer la *parole*, ja que “nada existe en la lengua que no haya existido antes en el habla”. Així mateix, advocava per una anàlisi que contemplés una solidaritat sincrònica entre llengua i parla: “No se puede aislar el análisis del habla del sistema, hay que partir de la totalidad solidaria para obtener por análisis los elementos que encierra”⁵¹⁹.

En qualsevol cas, és evident que les idees de Saussure -que, al capdavall, ell mateix no va poder exposar mai, ja que el seu *Cours* no és més que una recopilació d'apuntes que els seus alumnes van editar pòstumament- van ser encabides dins un estructuralisme ferreny que, cap a la dècada dels 40, havia esdevingut hegemònic dins la nova disciplina científica de la lingüística.

Tanmateix, lingüistes i filòsofs de diverses procedències han dissentit, al llarg del segle, d'alguns excessos monològics provocats per l'estructuralisme -que sens dubte va tenir, com és notori, molts d'altres èxits i virtuts. Aquestes esquerdes no afeblen el paradigma dominant, que en va resistir els embats amb petites concessions. L'escola formalista de Mikhaïl Bakhtin fou

⁵¹⁸ Coseriu, E., (1982) *Introducción a la lingüística*. Madrid: Gredos, 1982, p. 29

⁵¹⁹ Saussure, F., (1916) *Cours de linguistique générale*, citat per Benveniste, E. (1971) *Problemas de lingüística general*. Madrid: Siglo XXI, p. 96, i per Coseriu, E. (1982) *Introducción a la lingüística* Madrid: Gredos, p. 30.

una d'aquestes esquerdes. Un dels que podem considerar integrant d'aquesta *escola* fou Valentí Volosinov, que el 1930 es lamentava:

“La verdadera realidad del lenguaje no es el sistema abstracto de formas lingüísticas, ni el habla monologal aislada, ni el efecto psicofisiológico de su realización, sino el hecho social de su interacción verbal que se cumple en uno o más enunciados”⁵²⁰

Com Volosinov, Pavel Medvedev i Mikhaïl Bakhtin⁵²¹ van dur a terme una fructífera combinació de marxisme i formalisme. Aquesta escola va reflectir la influència del marxisme pel que fa a la impossibilitat de separar llenguatge i ideologia, i aquesta estreta relació va traslladar la literatura a l'esfera econòmica i social. L'escola de Bakhtin no s'interessava per la lingüística abstracta que propugnava l'estructuralisme, sinó més aviat pel llenguatge o *discurs* com a fenomen social.⁵²²

El nucli del pensament de Volosinov era que les paraules són signes socials dinàmics i actius, capaços d'adquirir significats i connotacions diferents segons la situació i el context social - postulat amb el que va connectar amb posterioritat Hjelmslev. Això va atacar la concepció saussuriana que considerava el llenguatge un objecte d'investigació estàtic, neutral i inanimat. Volosinov i Bakhtin van impugnar el concepte de llenguatge com a expressió monològica aïllada i acabada, separada del seu context real i oberta no a qualsevol classe de resposta activa sinó a la mera comprensió passiva. Per expressar aquesta noció dinàmica i dialogal del llenguatge feien servir la paraula russa *slovo*, que pot traduir-se per *paraula* però amb un sentit de comunicació social, de llenguatge en ús, i que ha estat sovint traduïda -per aquesta raó- com a *discurs*. L'*slovo* seria la paraula llançada cap a un altre; la *paraula-per-a-un-altre*, que ja duu inscrita dins seu l'alteritat. Com es pot deduir, tota paraula és, ho volgüem o no, *slovo*.⁵²³

⁵²⁰ Citat per Bernárdez, Enrique (1982) *Introducción a la lingüística del texto* Madrid. Espasa-Calpe, p. 39.

⁵²¹ Segueix pendent la clarificació -tot i que ha avançat molt després d'un bon reguitzell de treballs sobre Bakhtin als últims quinze anys- de quines obres firmades per Volosinov i Medvedev van ser realment escrites per Bakhtin, que mantenia una relació notablement *conflictiva* amb el règim soviètic, cosa que l'empenyia a usar el nom dels seus companys. S'ha arribat al punt que es tem que el *cercle de Bakhtin* l'integrés només Bakhtin, firmant algunes obres amb els noms de Volosinov i Medvedev. Res no ha quedat clar, però, ja que Zavala afirma que hi ha autors com Caryl Emerson o Gary Saul Morson que defensen la distinció taxativa entre els tres autors, i no admeten que Medvedev i Volosinov siguin mers heterònims de Bakhtin a l'estil Pessoa. Cfr. Zavala, I. (1991) *La postmodernidad y Mijail Bajtín*. Madrid: Espasa-Calpe, pp. 12-14.

⁵²² Una de les esclatxes del paradigma hegemònic en la teoria lingüística l'ha propiciat al llarg de tot el segle XX la necessitat d'estudiar i descriure el llenguatge en unitats supraoracionals, ja que se suposa que hi ha oracions que, per actualitzar-ne el sentit, cal contemplar-les en un context i en un cotext determinat. L'anàlisi del discurs i la lingüística textual tenen el seu origen en aquest interès, i, en certa manera, també la pragmàtica.

⁵²³ Hem parlat en un altre lloc de l'*affatus*, el sisè sentit postulat per Ramon Llull. També Llull descriu aquest concepte com “llançar la veu a un altre”. El sentit lingüístic, per al Mestre Ramon, ja estava modulad, *ad ovo*, per la presència implícita d'una alteritat. Cfr. Tusquets, J. (1993), *Op. Cit.*, p. 10-11.

El 1990, el treball d'una investigadora nord-americana especialitzada en el pensament de Benjamin Lee Whorf descobria la proximitat entre els conceptes lingüístics i literaris usats per aquest lingüista i per Mikhaïl Bakhtin.⁵²⁴ Segons Emily A. Schultz, Bakhtin coneixia el treball de Whorf i Sapir, així com el de Wilhelm von Humboldt -cosa molt més previsible ja que el cita pràcticament d'entrada al seu treball sobre *El problema de los géneros discursivos*-, i tant Whorf com Bakhtin, partint d'unes nocions comunes del que és el llenguatge i de com ha de ser estudiat, arriben a unes definicions extraordinàriament semblants del que són els gèneres. Bakhtin deia que un gènere discursiu és un “tipo relativamente estable de enunciado” que s'elabora dins d'una determinada esfera de la comunicació fins i tot quan creiem que no estem usant cap gènere⁵²⁵. Whorf, per la seva banda, escrivia a penes uns anys abans:

“Like Moliere's Monsieur Jordain who when speaking in prose had no idea that was what he doing, we speak in diverse genres without suspecting that they exist. Even in the most free, the most unconstrained conversation, we cast our speech in definitive generic forms (...) We are given these speech genres in almost the same way that we are given our native language”⁵²⁶

El concepte de gènere *discursiu*, que usem *even in the most free conversation*, i com a construcció social sotmesa a convencions, *relativament estable*, que ens és donada socialment d'una manera semblant a l'adquisició de les convencions de la llengua nativa, subjauen en totes dues maneres d'entendre els gèneres, notablement diferents a la manera d'enfrontar-s'hi que desenvoluparia l'estructuralisme hegemònic⁵²⁷.

El 1929, a *Problemy tvorchestva Dostoievskogo* -primera versió que seria refeta el 1963 amb la inclusió del terme *poètica* al títol en el lloc del d'*obra*-, Bakhtin va lamentar que “la lingüística estudia la llengua en si misma, su lógica específica y sus entidades, que hacen posible la comunicación dialógica, pero hace abstracción de las propias relaciones dialógicas”⁵²⁸. Per a Bakhtin, el diàleg és l'única esfera possible del llenguatge. En aquest llibre i en el posterior sobre

⁵²⁴ Schultz vincula i articula, fixem-nos, les hipòtesis del relativisme lingüístic de Sapir-Whorf -que hem citat al punt anterior- i les del dialoguisme ingènit al llenguatge de Bakhtin. Això és possible, com passarem a argumentar, perquè comparteixen un concepte coherent del que és el llenguatge i com funciona -quina relació hi mantenen els parlants.

⁵²⁵ Extret d'*Estética de la creación verbal*. Madrid: Siglo XXI, 1982, p. 248.

⁵²⁶ Citat per Schultz, Emily A., (1990) *Dialogue at the margins. Whorf, Bakhtin and linguistic relativity* Madison: The University of Wisconsin Press, p. 20.

⁵²⁷ Aprofundirem en el concepte de gènere en el primer capítol de la segona part d'aquesta tesi.

⁵²⁸ Citat per Selden, R., (1985) *La teoría literaria contemporánea*. Barcelona: Ariel, p. 26. No hi ha traducció castellana o catalana d'aquest llibre -*Problemy poetiki Dostoievskogo*-, només uns paràgrafs extractats dins *Estética de la creación verbal*. Madrid: Siglo XXI, 1982, pp. 191-199.

Rabelais, Bakhtin va explorar l'ús alliberador i subversiu de diverses formes de diàleg en la cultura clàssica medieval i renaixentista, introduint el concepte de *carnavalització*⁵²⁹.

Segons Bakhtin, hi ha un marcat contrast entre les novel·les de Tolstoi i les de Dostoievski. Mentre que en el primer les diferents veus se subordinen sota el control de la de l'autor -i per tant hi ha una novel·la monològica-, Dostoievski desenvolupa una nova forma de novel·la *polifònica* o dialògica, en la qual no s'intenta orquestrar o unificar els diversos punts de vista expressats pels personatges. Bakhtin va assenyalar les grans possibilitats de la novel·la com a gènere polifònic i carnavalesc, i va sostenir l'obertura i inestabilitat dels textos literaris, tot iniciant una fructífera tendència.⁵³⁰ La dedicació de Bakhtin a la distinció entre diègesis (lírica) i mimesis (drama) en el sentit usat per Plató al capítol III de *La República* -diferent, com s'ha notat, al concepte de mimesi aristotèlic de la *Poètica*- enceta un interessant corrent d'estudi sobre el diàleg i les tipologies de discurs literari, seguit, entre d'altres, per David Lodge.⁵³¹

Bakhtin parteix del concepte de diàleg *sensu lato*, i a partir d'ell defineix essencialment la *dynamis* humana del llenguatge. Considera que la forma del diàleg inconclòs és l'única forma adequada d'expressió verbal veritable. "La vida es dialògica por naturaleza", escriu.⁵³² L'home, efectivament, és heterogeni i aquesta essencial diversitat -pròxima a l'heterogeneïtat que va apuntar Machado- es correspon amb la necessitat d'una expressió verbal que manifesti en tot moment i quan calgui la presència a l'ésser i a la seva paraula de l'altre, de la consciència de l'altre, de la resposta a les paraules de l'altre. "Llamo *sentidos* -escriu entre 1970 i 1971- las respuestas a las preguntas. Aquello que no contesta a ninguna pregunta carece para nosotros de sentido."⁵³³ Fins a aquest punt troba Bakhtin indispensable la consciència de diàleg, que no és més que la consciència de l'alteritat prèvia de la paraula. Mai no iniciem un discurs *ex nihilo*,

⁵²⁹ *Carnavalització* és el terme usat per Bakhtin per descriure l'efecte modelador del carnaval -festa popular i col·lectiva, on els oposats es barregen, el sagrat es profana i es proclama una festiva relativitat de totes les coses- en els gèneres literaris, que en reben beneficis com la polifonia i l'absència de dirigisme. Les formes carnavalitzades més antigues són el diàleg socràtic i les sàtires menipees. El primer es troba molt pròxim a la immediatesa del diàleg oral, en el qual el descobriment de la veritat es concep com un intercanvi de punts de vista més que com un monòleg autoritari. Dostoievski, diu Bakhtin, va recuperar la *carnavalització* de les sàtires menipees al conte fantàstic *Bobok* (1873) (Selden, R. (1985) Op. cit. p. 26-27). Val a dir que la relació entre el pas de gèneres primaris a secundaris, que aprofundirem en la segona part de la tesi, i la carnavalització se'ns mostra molt suggerent per analitzar la inclusió de formes orals o d'ús quotidià dins el domini de la literatura, com és el cas del diàleg-conversa-col·loqui o dels gèneres epistolars en determinats moments de la història. Què aporten amb la seva inclusió dins la *literaritat*? Quins motius ho condicionen?

⁵³⁰ Vid. Capítol 1 de la segona part de la tesi, on desenvoluparem la perspectiva dialògica de Bakhtin en l'estudi dels gèneres del discurs.

⁵³¹ Lodge, D., (1990) *After Bakhtin. Essays on fiction and criticism*. London: Routledge.

⁵³² Bakhtin, M.M. (1982), Op. Cit., p. 334.

sinó que sempre ens introduïm en converses encetades per altres -fins i tot quan no en tenim consciència-, o responem, senzillament, a les expectatives dels altres, que lluny de ser intangibles són existents i exigents. La nostra paraula mai no és la paraula inaugural que trenca el silenci còsmic: és una paraula que respon, en siguem o no conscients.

Tot i que les conclusions que aquestes idees poden aportar en el camp d'estudi d'un gènere pretesament heteroglòssic i dialogal com l'entrevista periodística seran descrites i raonades en pròxims capítols, sí que podem avançar que el concepte d'alteritat inclosa en la pròpia paraula serà de gran utilitat per escatir el problema del conflicte de veus, que també és il·luminat per la tensió monologuisme-dialoguisme. Sens dubte ara la pregunta és: ¿L'entrevista periodística escrita és un gènere heteroglòssic, realment? A banda del seu dialoguisme implícit, del qual gaudeix com ho fa tota paraula o discurs, ¿tendeix al monologuisme o al dialoguisme?

El crític i comparatista Claudio Guillén ha escrit sobre aquest afer de l'alteritat en la llengua quotidiana:

“La heterogeneidad del hombre, fronterizo del otro, ocupado en un diálogo incesante con el otro, se confunde con el carácter plural del lenguaje, cuyas tendencias unitarias luchan sin éxito por suprimir la abundancia de lenguas que rodean toda situación expresiva y significativa: lo que Bajtin denomina “heteroglosia” (*raznoiazychie, raznorechie, raznorechivost*). La palabra en la lengua es a medias la palabra del otro.”⁵³⁴

L'ésser humà és, com succeeix a la novel·la, una barreja d'estils, i com diu Todorov, un procés inacabat, ja que el diàleg que el fonamenta implica una multitud de paraules alienes. Escrigué Bakhtin:

“la palabra, dirigida hacia su objeto, ingresa en un entorno dialógicamente agitado y tenso, de palabras ajenas, valoraciones y acentos, entra en interrelaciones complejas y sale deslizándose de ellas, se funde con unas, rehúsa a otras (...)”⁵³⁵

Els corolaris propiciats pel concepte dialògic de llenguatge de Bakhtin no només van afectar l'anàlisi literària i genològica, sinó que també van suposar les primeres passes dins una semiòtica del text que considerava els signes i les produccions textuales objectes socials i, per tant, oberts i construïts en la seva significació tant per l'emissor com pel receptor, dins una concepció més

⁵³³ Bakhtin, M.M. (1982), Op. Cit., p. 367. Citat per Guillén (1985), Op. Cit., p. 238.

⁵³⁴ Guillén, C. (1985), Op. Cit., p. 238.

peirciana que saussuriana. Com indica Jorge Lozano, Bakhtin supera el vell formalisme i influeix clarament Juri Lotman i l'Escola de Tartu⁵³⁶.

Per la potència del seu pensament, Bakhtin va esberlar els conceptes de llenguatge com a codi biunívoc que funciona monològicament i de procés comunicatiu com a activitat unidireccional. Per tant, també va impugnar, com hem dit a propòsit de la relació amb Whorf, el concepte de gènere construït damunt un estructuralisme normativista i deductiu. Seguint Bakhtin, podem dir que cal interessar-se pel moment i la situació en què es produeix la comunicació, ja que en cada *esfera de la comunicació* es generen les maneres pròpies de transmetre sentit, els tipus d'enunciats *relativament estables*, els gèneres, sempre en moviment a causa del va-i-ve de la societat. Graciela Reyes explica en primera persona l'abast de la petita revolució proposada per Bakhtin, que nosaltres hem anomenat una lingüística i una genologia de l'altre i del subjecte:

“Recuerdo, en la traducción española de Amado Alonso al *Curso de lingüística general* de Saussure el gráfico que representaba el circuito de la comunicación verbal. Dos cabezas masculinas, pertenecientes a A y a B se enfrentaban en perfecta simetría. Dos líneas de puntos unían el cerebro de A con el de B: una línea de puntos pasaba por la boca de cada personaje, y otra por los oídos. A mitad de camino, en el aire, se enfrentaban las dos flechas. La explicación de Saussure puede resumirse como sigue. En el cerebro de A hay unos hechos de conciencia o “conceptos”, ya asociados con ciertos signos lingüísticos o imágenes acústicas que sirven para su expresión. El cerebro de A transmite un impulso a los órganos de la fonación, y las ondas sonoras se propagan de la boca de A al oído de B. La imagen acústica pasa entonces del oído de B a su cerebro, donde se asocia con el concepto correspondiente (...) Cuando veinte años después leí a Bajtin tuve la impresión que aquella imagen tan limpia y nítida (una cabecita, una intención, un significado...) se fragmentaba como si hubiera estado dibujada en el agua y alguien hubiera tirado una piedra: ni el sujeto era unitario, ni la palabra unívoca, ni el oyente escuchaba y nada más, sino que todo se multiplicaba y se movía. El gráfico de Saussure es una versión sumamente reducida de la realidad (para Bajtin una “ficción” que desfigura el fenómeno de la comunicación)”⁵³⁷

Bakhtin i el seu remarcable treball ens forneix un marc i uns conceptes adequats per a la mena d'estudi que proposem; però també corolaris o conclusions que s'adrecen de forma directa al nostre motiu o problema inicial, a partir del qual es fa aquesta reflexió: l'entrevista periodística

⁵³⁵ Citat per Guillén, C. (1985), Op. Cit., p. 238-239.

⁵³⁶ Lozano, J., (1979) *Introducción a Lotman y la escuela de Tartu*, dins *Semiótica de la cultura. Juri Lotman y la Escuela de Tartu*. Madrid: Cátedra. Lotman, J., *Semiótica de la cultura*. Op. cit., p. 31.

⁵³⁷ Reyes, G. (1990), *La pragmática lingüística*. Barcelona: Montesinos, pp. 131-132.

escrita i el seu conflicte de veus, que hem apuntat a les hipòtesis que és una de les causes de la seva estranyesa com a gènere. Ens hi aturarem amb calma més endavant.

Si Bakhtin és un dels noms rellevants d'aquesta *altra tradició dialògica* que volem proposar aquí, un altre dels que podem considerar al marge del punt de vista estructuralista hegemònic és Karl Vossler. Seguint l'empenta de l'idealisme filosòfic de Benedetto Croce -que havia publicat el 1903 *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*-, Vossler va reaccionar contra el positivisme lingüístic i contra la consideració naturalista del llenguatge, reprenent directament idees de Herder, Bopp i Humboldt, i tot insistint en el caràcter social del llenguatge i en el paper creador de l'individu. Karl Vossler va publicar el 1904 *Positivismismo e idealismo* i el 1905 *El lenguaje como creación y evolución* -totes dues traduïdes al castellà el 1928- on criticava el positivisme dels neogramàtics capficats en deixar fora de la lingüística, per principi, l'acte espiritual de produir-lo. Contra aquesta concepció despersonalitzada del llenguatge, Vossler proposava una concepció espiritualista que contemplés la realitat lingüística de l'ésser humà i les seves condicions reals d'ús.⁵³⁸ És en aquest sentit que va escriure:

“Siempre que algo es espiritualmente elaborado y cumplido se puede encontrar el lenguaje humano precediendo y preparando ese cumplimiento (...) La palabra nos explica lo que se va a cumplir así como lo que se ha cumplido (...) El lenguaje sería, según esto, precursor y sucesor no sólo de los actos de los hombres, sino también de su individualidad. Él acompaña y circunda no sólo nuestros actos espirituales, sino también nuestra misma existencia espiritual: no sólo lo que el hombre produce, sino lo que es.”⁵³⁹

Vossler creu que la lingüística, que s'ha d'ocupar de la parla i no només del *cadàver* -que és com ho qualifica- de la *langue*, ha de prendre també com a objecte d'estudi, en tant que *parles privilegiades*, les produccions literàries. Després va resultar que l'estructuralisme també es va obrir a l'anàlisi de textos literaris, però, com comenta Di Girolamo, va ser pagant l'alt preu de la incoherència, ja que ¿com pot una disciplina que nega la categoria de *científic* a l'estudi de la *parole* marcar tan pregonament durant tot el segle XX els estudis sobre els textos literaris, que al capdavall no són sinó menes privilegiades de *parole*?⁵⁴⁰

⁵³⁸ Subratllem, de nou, la coincidència aquest cop entre la matriu filosòfica de Vossler -l'idealisme- i la de bona part de les conclusions de l'anterior apartat dedicat a l'epistemologia i la filosofia del llenguatge.

⁵³⁹ Vossler, Karl (1943) *Filosofía del lenguaje* Buenos Aires: Losada, pp. 89-90.

⁵⁴⁰ Di Girolamo, C. (1982) *Teoría crítica de la literatura* Madrid: Crítica, *pássim*.

Vossler va admetre, com Saussure, dues *cares* en el llenguatge, però va reivindicar l'estudi a partir de l'acte individual i creador de la parla. Mentre Saussure va lluitar per reduir la complexitat d'existència del llenguatge i va aconseguir, finalment, un constructe teòric vàlid per a les categoritzacions d'una ciència, Vossler acceptava la complexitat real com a objecte científic d'una ciència.

També Vossler creia que Humboldt havia restat incomprès i que les seves propostes havien estat massa oblidades. Lamentava que la lingüística s'hagués encarrilat pel camí del positivisme. Per aquest motiu, el pensador i lingüista alemany detectava, aquí i allà, la necessitat de fer intervenir l'esperit real i concret dels parlants en la història del seu parlar. En els anys en què Vossler va publicar aquests escrits només un poc reconegut lingüista austríac, Hugo Schuchardt, havia reprès el camí apuntat per Humboldt. Com ell, Vossler també va insistir en un factor de l'acte comunicatiu aleshores pràcticament ignorat pels lingüistes: l'oient o receptor, és a dir, el subjecte, l'altre. En fer-ho no feien més que atorgar estatus científic a la pròpia natura discursiva, ingènitament teatral, abocada al tu.⁵⁴¹

En efecte, Vossler recorda que l'acte lingüístic, per la seva mateixa finalitat, que és la de comunicar *alguna cosa a algú*, sempre implica, pel cap baix, dos individus: un parlant i un oient -que interactuen en una situació o context-. Vossler rebutja la visió monològica del llenguatge, i advoca per l'estudi de la llengua en ús, ja que “para resucitar este cadáver y hacerlo capaz de progreso, hay que infundirle la vida, hay que pensar esa función como acción y no como suceso, como *enérgeia* y no como *ergon*”⁵⁴², segons diu reprenent les paraules de Humboldt citades més amunt. Coseriu va resumir així aquests plantejaments de Vossler:

“Al hablar con nosotros mismos es como si nos consideráramos desdoblados: “nos” hablamos en la lengua de nuestra comunidad, de la misma manera como comunicaríamos algo a alguien distinto de nosotros. El mismo hecho nos revela, también, que el acto lingüístico no pertenece exclusivamente al (= a *un*) individuo, como afirmaba Saussure, sino que es, al mismo tiempo, un hecho individual y un hecho social”⁵⁴³

⁵⁴¹ Resulta molt interessant la teoria del sisè sentit o de l'*affatus* de Ramon Llull. L'*affatus* és un sentit que, a la inversa dels altres, no va de fora cap a dins sinó de dins cap a fora. L'*affatus*, participi d'*affari*, vol dir parlar, però parlar adreçant la veu *cap a un altre*. Per a Ramon Llull l'*affatus* és la veu en tant que instint de comunicabilitat que busca l'altre. Cfr. Tusquets, J. (1993), Op. Cit., p. 10 i ss.

⁵⁴² Vossler, K. (1943), Op. cit. p. 122.

⁵⁴³ Coseriu, E. (1982) *Introducción a la lingüística* Madrid: Gredos, p. 30-31

La descripció de la certa distància o perspectiva que el llenguatge ens dona per parlar amb nosaltres mateixos, amb la inclusió d'una alteritat lingüística certa, resulta bàsica per al concepte d'identitat, com veurem al punt 2.2. Certament, la identitat és un constructe lingüístic en què juga un paper important l'alteritat implícita de tota llengua pròpia d'una comunitat de parlants. La sociologia, l'interaccionisme simbòlic, l'etnometodologia s'han interessat, com veurem, per aquestes realitats que ho són en tant que lingüísticament establertes. Com es pot entendre, sense la irrupció de l'altre en els esquemes teòrics de la lingüística estructural aquests conceptes -el d'identitat especialment- canvien molt, i trobem, com a conseqüència, la proposta d'una identitat forta i ben establerta. Contràriament, la filosofia del segle XX ha optat majoritàriament, com en part ja hem vist de la mà de l'hermenèutica i encara veurem al punt 2.1, per presentar un subjecte feble amb una identitat inestable, directament relacionada amb les manifestacions discursives⁵⁴⁴.

Mentre que a la lingüística europea el concepte de signe *per a* un altre -un oient- era prou novetós, en la semiòtica nord-americana de Charles S. Peirce, de tradició lògica, era un concepte existent *ab ovo*. La definició de signe de Peirce era la d'*una cosa que per a algú, representa o es refereix a quelcom*, una perspectiva extraordinàriament semblant a la de Vossler i que subratllava el caràcter social i cultural dels signes.

Quan molts anys més tard, a la dècada dels 60, el paradigma estructuralista-generativista entra en crisi, la irrupció de corrents que privilegien l'estudi del text i de la parla en ús, com les diferents pragmàtiques, la semiòtica i l'estètica de la recepció o la lingüística del text, es veu afavorit pel corrent semiòtic nord-americà, que s'uneix a les intuïcions dels noms que fins aleshores havien estat perifèrics al paradigma -en diversos graus-, com és el cas de Bakhtin, Volosinov, Lotman, Vossler o Louis Hjelmslev, que conflueixen amb les noves aportacions de teòrics com Tatiana Slama-Cazacu, Van Dijk, Petofi, Rieser, Schmidt o, potser el més rellevant, Émile Benveniste.

Sens dubte, el descobriment tardà de la finesa conceptual i la clarividència de Bakhtin va suposar una pròrroga innecessària per al prestigi de l'estructuralisme més ferreny; al mateix temps, però, és probable que l'ostracisme bakhtinià fos motivat, precisament, per aquell lloc perifèric que els seus plantejament ocupaven en el mapa imaginari de la recerca lingüística i

⁵⁴⁴ Com també trobem en l'etnometodologia de Goffman, E., a (1963) *Behaviour in Public Places*. Nova York: The Free Press of Glencoe; i (1974) *Frame Analysis*. Nova York: Harper & Brown.

literària en l'Europa d'aquest segle, i que no en fos recuperat fins que el paradigma s'havia esquerdat i estava no ja en franc declivi sinó en crisi irreversible⁵⁴⁵. Un altre lingüista de gran importància, el suara esmentat Hjelmslev, va patir, segons argumenta Di Girolamo un tracte pitjor: les seves consideracions van ser *adaptades* i, doncs, notablement tergiversades, per tal d'adequar-se a la perspectiva d'anàlisi lingüística i literària dominant.⁵⁴⁶

Hjelmslev concebia el llenguatge com una semiòtica, és a dir, com un sistema de signes, com també ho féu Saussure. Un sistema de signes en el que es dóna un pla de l'expressió i un pla del contingut, entre els quals hi ha una funció dita *funció de signe*.

“Ahora bien -diu Di Girolamo-, este modelo, que constituye, dicho en términos de Hjelmslev, una semiótica denotativa, es insuficiente para representar la complejidad incluso de los más simples actos de comunicación, en los que entra en juego más de un sistema semiótico.”⁵⁴⁷

Per això el lingüista de Copenhagen va introduir la noció de *connotadors* i el concepte de *semiòtica connotativa*, que és una semiòtica “que no es una lengua y en la que el plano de la expresión viene dado por el plano del contenido y por el plano de la expresión de una semiótica denotativa”⁵⁴⁸. És a dir, el signe sencer actua com a expressió d'un altre contingut: d'una *segona significació*. Aquest concepte també manté una certa connexió amb el postulat de la *semiosi ilimitada* de Peirce, i és fruit d'incorporar l'observació del funcionament dels signes en el seu ús social a les teories lingüístiques en ús. Barthes va intentar el 1957 una posada en pràctica d'aquesta teoria hjelmsleviana al seu *Mythologies*⁵⁴⁹, i anys més tard⁵⁵⁰ va ser el primer en realitzar una trasposició que va pervertir els postulats inicials de Hjelmslev: identificar el llenguatge comú amb una semiòtica denotativa i el *literari* amb una de connotativa. Di Giromalo exposa com Cesare Segre, Paul Zumthor i el propi Van Dijk van seguir un camí semblant.⁵⁵¹

Però una lectura atenta i menys instrumental de Hjelmslev ens fa veure que el lingüista propugnava que els connotadors no poden ser exclosos de cap text. Consegüentment, cap semiòtica purament denotativa podrà identificar-se amb la llengua comuna i ni tant sols tindrà

⁵⁴⁵ No hem d'obviar, tampoc, els problemes polítics, de franca persecució, que va patir Mikhaïl Mikhaïlovitx Bakhtin per part de les autoritats soviètiques, ja des dels anys 20 i 30. Això ha motivat també, certament, que les seves obres no fossin més àmpliament difoses fins després de molts anys.

⁵⁴⁶ Di Girolamo, C., (1985) Op. cit., *pàssim*.

⁵⁴⁷ Di Girolamo, C., (1985) Op. cit. p. 12

⁵⁴⁸ Di Girolamo, C., (1985) Op. cit. p. 13-14.

⁵⁴⁹ París: Seuil.

⁵⁵⁰ El 1964 amb *Eléments de sémiologie*. París: Seuil.

existència més que com a moment transitori i superable de l'anàlisi. Tota expressió lingüística comporta alhora denotació i connotació. Això suposa eixamplar l'anàlisi lingüística al camp de la connotació, és a dir, dotar de dimensió social -situacional, contextual, cultural- l'anàlisi dels enunciats. Abocar-se, per tant, a la dimensió pragmàtica i introduir, alhora, un inquietant principi de dubte sobre el que fa el llenguatge amb les *nostres* paraules. El propi Hjelmslev havia criticat la reducció del camp d'estudi de la lingüística a la *langue*:

“En su punto de partida, la teoría lingüística se estableció como inmanente, siendo la constancia, el sistema y la función interna sus metas únicas aparentemente a costa de la fluctuación y del matiz, de la vida y de la realidad física y fenomenológica concretas. Una restricción temporal del campo visual fue el precio que hubo que pagar para arrancarle al lenguaje mismo su secreto.”⁵⁵²

Hjelmslev és el gran precursor, junt amb Vossler, de la restitució del *text* com a objecte d'estudi de la lingüística -del text en tant que parla socialment actualitzada i dotada de *sentit*. Com hem vist que succeïa amb Vossler, també Hjelmslev compartia amb Humboldt la certesa de la condició lingüística de la *individualitat* humana, i entenia l'estudi del llenguatge com un estudi del seu funcionament en ús. Llegim com el 1943 va escriure:

“El lenguaje es inseparable del hombre y le sigue en todas sus tareas. El lenguaje es el instrumento con que el hombre da forma a su pensamiento y a sus sentimientos (...) Antes del primer despertar de nuestra conciencia, desplegaba ya el lenguaje sus ecos en torno nuestro, presto a cerrarse en torno a la tierna semilla del pensamiento y a acompañarnos de modo inseparable por la vida.”⁵⁵³

Per a Hjelmslev tot acte lingüístic, tot enunciat, tot text és necessàriament connotatiu. I la connotació no es refereix tan sols al lèxic, sinó que l'anàlisi pot i ha d'abastar totes les unitats del text: sintaxi, ortografia, entonació, etc. És per això que, en la línia del que apuntàvem abans, Di Girolamo opina que s'ha de reconèixer a la glossemàtica de Hjelmslev, i en general a tot el treball desenvolupat pel cercle lingüístic de Copenhagen -entre 1934 i 1939 sobretot- ,

⁵⁵¹ Di Girolamo, C., (1985) Op. cit., pp. 15-17.

⁵⁵² Citat a Di Girolamo, C., (1985) Op. cit., p. 18.

⁵⁵³ Hjelmslev, L., (1974) *Prolegómenos a una teoría del lenguaje*. Madrid: Gredos, p. 11.

“el mérito de haber restituido el texto a la lingüística, a través de la superación de la dicotomía saussureana *langue/parole* y del supuesto según el cual la ciencia lingüística sólo puede ser ciencia de la *langue*.”⁵⁵⁴

Aquesta superació té lloc a través precisament de la noció de semiòtica connotativa i a través de la inserció de la *langue* en un procés semiòtic que en definitiva la trascendeix. Només en l'àmbit de la semiòtica connotativa pot l'acte lingüístic -ordinari o literari- ser percebut i analitzat en la seva totalitat. Per això a *Prolegómenos...* Hjelmslev diu clarament:

“Si hay algo que dar al investigador lingüístico es el *texto* todavía sin analizar, indiviso y en su integridad absoluta (...) Los objetos que interesa a la teoría lingüística son los textos”⁵⁵⁵

Hjelmslev, com Vossler i Bakhtin, forma part dels autors que vertebren aquesta tradició lingüística *paral.lela* a la de caire més monològic desenvolupada des de l'estructuralisme. Aquests autors ens han aportat els seus conceptes sobre l'estudi de la llengua en ús, del llenguatge com a lloc de trobada -i de recerca- amb l'altre. El concepte de llenguatge d'aquesta tradició fa perfectament possible els conceptes que plantejarem als capítols posteriors. I fa que ens adonem que la perspectiva lingüística que neixeria al voltant dels anys 60 i 70, i que tants beneficis instrumentals ens retrà per a l'estudi de l'entrevista, no apareixia del no res. El paradigma estructuralista-generativista, avui notablement evolucionat respecte al d'aquells anys per l'aportació de les noves perspectives, va haver de fer lloc a uns nous corrents que alguns han batejat com la *segona fundació de la lingüística*.

1.3.2 La 'segona fundació de la lingüística'

Una de les conseqüències que les teories lingüístiques estructural i generativa han tingut per a l'anàlisi i la descripció d'una llengua ha estat l'extensió de la idea que tota llengua pot ser descrita mitjançant un únic sistema abstracte de regles que constitueix el que normalment anomenem la gramàtica d'aquella llengua. D'acord amb aquestes teories, la gramàtica consistiria

⁵⁵⁴ Di Girolamo, C., (1985) Op. cit., p. 23.

⁵⁵⁵ Hjelmslev, L., (1974) Op. cit. p. 25 i 31.

en una relació exhaustiva de tot allò que un parlant ha de saber per poder parlar una llengua correctament. Tanmateix, amb l'adveniment de noves disciplines lingüístiques com la sociolingüística i l'anàlisi del discurs, "s'ha vist que tota la multiplicitat d'usos comunicatius als quals se sotmet una llengua només poden ser abraçats per una única gramàtica si aquesta es construeix a un nivell tan abstracte que aleshores deixa de tenir una aplicació pràctica."⁵⁵⁶

Aquest és el problema que sorgeix quan el que pretenem és descriure mitjançant un únic sistema de regles (és a dir, una única gramàtica) com els parlants d'una llengua s'expressen oralment i per escrit. Per solucionar parcialment aquest problema, als darrers decennis la lingüística ha disposat d'aproximacions com les proposades per l'anomenada gramàtica del text (o lingüística textual) i la pragmàtica, que encarant-se preferentment a problemes originàriament diferents -la globalitat del discurs en un cas i la relació dels parlants amb el discurs en l'altre- arriben a conclusions força coincidents i ho fan tot apel·lant a conceptes clau compartits, per exemple la noció de context o de paraula en ús.

Com sabem, en els inicis de la lingüística científica els primers estructuralistes van prescindir no només dels components psicològics i socials, sinó també de tota preocupació semàntica per tal de poder determinar de la manera més rigorosa el seu objecte d'estudi i les seves estratègies metodològiques; es van centrar, doncs, en l'estudi dels sistemes de la llengua.

Tanmateix, com hem vist que Bakhtin ja suggeria als anys trenta, l'ús lingüístic tampoc no és una disbauxa en la qual es produeixen masses de paraula aleatòries, sinó que aquestes resulten organitzades a diversos nivells.

"D'una banda -escriu el CAD- la parla sempre està estructurada per les regles gramaticals que fixen les formes dels enunciats, d'altra banda, aquests enunciats també s'organitzen en unitats d'ordre comunicatiu, més àmplies, les quals estan en relació directa amb la dimensió cognitiva dels parlants i amb el marc social on s'inscriuen les seves enunciacions."⁵⁵⁷

És a dir, que els discursos obeeixen també a certs principis de sistematicitat; tot i que aquests principis són encara parcialment desconeguts, actualment comencem a disposar d'eines teòriques que ens permeten agrupar-los i descriure'ls. El que sí trobem és que aquests enunciats discursius constitueixen objectes complexos, que per poder ser abordats satisfactòriament -amb

⁵⁵⁶ CAD (1997), Op. Cit., p. 13.

⁵⁵⁷ CAD (1997), OP. Cit., p. 21.

uns resultats descriptius raonables- exigeixen l'articulació de diverses aproximacions pluridisciplinàries.

Ara per ara el desenvolupament de diverses disciplines procedents de branques diferents de les ciències que s'han ocupat del llenguatge han proporcionat eines d'anàlisi i un marc teòric als problemes de descripció que plantegen els variats objectes discursius. Aquesta aproximació pluridisciplinària és la que volem presentar en les següents pàgines, tot i ser conscients que amb això no podem pas donar per sabut tot aquest vast moviment que suposa la nova lingüística.⁵⁵⁸ El seu interès rau, com hem dit abans, en que al final d'aquest punt podrem presentar algunes aproximacions a l'estudi de la conversa i del diàleg que, sens dubte, rebran benefici en l'abordatge de l'entrevista periodística en general i, singularment, en el de la seva variant escrita. Aquestes aportacions contesten l'estructuralisme anterior, que, com expliquen els membres del CAD,

“han afavorit l'estudi d'una sola modalitat, l'escrita, juntament amb una forta descontextualització deguda a la necessitat d'aïllar unitats lingüístiques dins el sistema de la llengua, han contribuït a formar la idea que l'estudi de l'ús (realitzacions empíriques orals i escrites) és inabordable i que s'ha de separar de l'estudi del sistema.”⁵⁵⁹

Aquesta visió l'ha contestat la sociolingüística, l'antropologia, determinats corrents sociològics com l'etnometodologia o l'interaccionisme simbòlic i la psicologia social, que han demostrat la possibilitat de dotar d'una descripció sistemàtica l'ús verbal en context. L'aproximació pragmàtica, nascuda de la reflexió filosòfica sobre el llenguatge ordinari a partir de Wittgenstein ha subratllat el que constitueix la base de qualsevol enunciat: la comprensió de l'ús de la llengua com a acció. Austin, Searle, Grice, Lakoff, Leech, Levinson, Sperber i Wilson són alguns dels noms que han vertebrat aquest nou corrent d'estudi.

⁵⁵⁸ Des del punt de vista de la pragmàtica lingüística podem considerar que aquest moviment comença a mitjans de segle, amb Wittgenstein i Austin, com a corolari de la filosofia analítica. Des del mateix camp de la lingüística, el primer treball que parla de l'anàlisi del discurs és un article de l'estructuralista Harris del 1952, en què ja es proposava d'estudiar enunciats superiors a la frase. En aquest vast corrent anomenat anàlisi del discurs conflueixen diversos subcorrents, com la Lingüística Textual (Van Dijk, 1977, 1978, 1980; De Beaugrande, 1981), la sociolingüística -cap als anys 70-, la Teoria de l'Enunciació (Benveniste, 1966, 1974) i fins i tot, ja des de fora de la lingüística, l'etnometodologia i l'anàlisi conversacional, amb noms com Sacks, Schegloff, Jefferson, Atkinson i Heritage. A partir de la segona meitat dels anys vuitanta i dels noranta aquest vast moviment interdisciplinari s'aboca a l'estudi de la conversa i l'oralitat, amb noms com Halliday, McCarthy, Calsamiglia i Carter. (Cfr. CAD (1997), Op. Cit., *passim*). Sobre la diversitat d'orientacions, cfr. També el llibre de Sáez, A. (2000), Op. Cit., on distingeix entre cinc grans escoles d'anàlisi del discurs, i subsumeix dins d'una d'aquestes -la provinent de la filosofia del llenguatge- l'aportació pragmàtica.

L'estudi del sentit: l'anàlisi supraoracional

Una de les primeres veus que es va alçar contra la perspectiva restrictiva de la lingüística estructural va ser la de la romanesa Tatiana Slama-Cazacu, que resumia el sentir d'una nova generació d'estudiosos del llenguatge amb els següents mots:

“De la misma manera como la imagen del funcionamiento del organismo resulta falseada si se estudia cada célula aisladamente, las funciones reales del conjunto del lenguaje (cuyo valor proviene de su organización particular y dinámica, apoyándose sobre el complejo de las coordenadas) pierden su especificidad cuando las partes componentes se estudian aisladas. Hay entomólogos que estudian las mariposas clavándolas sobre una plancha: no solamente llegan a perder de vista millones de variantes, diversas a las del ejemplar estudiado hasta llegar a ser opuestas, sino que sobretodo llegan a ignorar sus funciones en tanto que animales vivientes. Se les podría comparar con los lingüistas, cuando estudian aisladamente a la palabras y, sobre todo, sus significados.”⁵⁶⁰

En aquells anys, entre la dècada dels 60 i la dels 70, les tendències en la bibliografia lingüística, literària o psicològica eren contradictòries: d'una banda s'afirmava amb insistència com era d'important en l'estudi d'un objecte la seva relació amb els conjunts o sistemes dels que formava part, però paral·lelament encara s'exposaven treballs que contemplaven la llengua - paradoxalment des d'un punt de vista presumptament estructuralista- des d'una hipòtesis estàtica i autònoma. Slama-Cazacu reprenia l'interès per la natura dialògica del llenguatge, i per l'estudi de la llengua en ús -va parar una gran atenció a l'estudi dels contextos com a elements per a la construcció de sentit-, però sobretot subratllava la condició de la paraula *feta per a un altre* -l'*affatus* lullia-, com anteriorment havien fet Morris i els seus seguidors a l'escola de semiòtica nord-americana.

“El emisor está guiado por su intención de adaptarse al receptor; elige los signos del sistema lingüístico de que dispone su compañero, prefiere los valores comunicativos que sabe son preferidos por éste, emplea corelatos de situación que sabe que les son comunes (...) El lenguaje no es solamente una *expresión*, como es costumbre considerarlo, ni una simple expresión independiente del hecho que el lenguaje representa una “palanca”, que tiene pues un aspecto bipolar, donde los compañeros se influyen recíprocamente: esta particularidad fundamental ha sido en general descuidada”⁵⁶¹

⁵⁵⁹ CAD (1997), Op. Cit., p. 22.

⁵⁶⁰ Slama-Cazacu, T., (1970) *Lenguaje y contexto*. Barcelona: Grijalbo, p. 300.

⁵⁶¹ Slama-Cazacu, T., (1970) Op. cit, p. 313.

Així mateix, l'estudi del context i de les situacions d'enunciació guanyaven en rellevància, i no faltava qui recordés que aquesta reflexió, com molts anys enrere havien apuntat Whorf i Bakhtin, no era aliena a l'estudi dels gèneres discursius. Slama-Cazacu afirmava amb contundència que “no hay lenguaje fuera de alguien que se exprese”⁵⁶². La lingüística va començar a interessar-se pel *sentit* -més enllà de la relació estructuralista entre significat i significat-, que és definit per aquesta autora com “significación actualizada de la palabra de la lengua en el momento de la palabra”⁵⁶³. Altres teòrics posteriors definirien el *sentit* com l'aspecte actiu del conjunt lingüístic, “el contenido más la intención”, o l'arxicitada definició de V.Skalicka, que assegurava que “el sentido es producto de un texto más una situación” (o d'un text més el seu context).⁵⁶⁴

Junt amb l'embranchida d'Slama-Cazacu, als anys 60 una de les veus més rellevants va ser la de Benveniste, que al 1966, en la seva Teoria de l'Enunciació, va explicitar la seva noció de discurs, bastida sobre un concepte de llenguatge en plena comunió amb bona part dels autors citats abans⁵⁶⁵. Així, Benveniste concep el llenguatge com a intermediari indispensable per al coneixement del món i, com hem vist en punts anteriors, advoca pel reconeixement de la natura lingüística del pensament. Així mateix, defensa la natura social i dialògica del llenguatge. En el següent passatge podem trobar un exemple de com connecta aquestes dues condicions de l'estudi lingüístic:

“El lenguaje está en la naturaleza del hombre, que no lo ha fabricado. Siempre propendemos a esa figuración ingenua de un periodo original en que un hombre completo se descubriría un semejante no menos completo, y entre ambos, poco a poco, se iría elaborando el lenguaje. Esto es pura ficción. Nunca llegamos al hombre separado del lenguaje ni jamás lo vemos inventarlo (...) Es un hombre hablante el que encontramos en el mundo, un hombre hablando a otro (...) La conciencia de si no es posible más que si se experimenta por contraste. No empleo *yo* sino dirigiéndome a alguien, que será en mi alocución un *tú*. Es esta condición de diálogo la que es constitutiva de la *persona*, pues implica en reciprocidad que me torne *tú* en la alocución de aquel que por su lado se designa por *yo*. Es aquí donde vemos un principio cuyas consecuencias deben desplegarse en todas direcciones. El lenguaje no es posible sino porque cada locutor se pone como sujeto y remite a sí mismo como *yo* en su discurso (...) La polaridad de las personas, tal es en el

⁵⁶² Slama-Cazacu, T., (1970) Op. cit, p. 297.

⁵⁶³ Slama-Cazacu, T., (1970) Op. cit., p. 300.

⁵⁶⁴ Extret de Myrkin, V. Ja., (1987) *Texto, subtexto y contexto*, dins Bernárdez, E. (ed.) *Lingüística del texto*.

Madrid: Arco Libros, pp. 23-34.

⁵⁶⁵ Benveniste, E., (1971) Op. cit. *pássim*.

lenguaje la condición fundamental, de la que el proceso de comunicación, que nos sirvió de punto de partida, no pasa de ser una consecuencia del todo pragmática (...) Es en una realidad dialéctica, que engloba los dos términos [*jo* i *tu* o *l'altre*] y los define por relación mutua, donde se descubre el fundamento lingüístico de la subjetividad.”⁵⁶⁶

Diu Benveniste que el llenguatge només es possible -només serveix per a comunicar- perquè és assumit per un *jo* davant d'un *tu*, i és aquesta la *condició fonamental* del llenguatge. Pot ser que hi hagi un sistema, un codi o una estructura, però el que obre el pas al corrent i il·lumina la xarxa, el que li dóna vida al llenguatge, és el *jo-tu* i l'*aquí-ara* -els particulars egocèntrics de Bertrand Russell: l'intercanvi dialògic. Des d'aquest punt de vista, “bastantes nociones en lingüística, quizá hasta en psicología, aparecerán bajo una nueva luz si se las restablece en el marco del *discurso*, que es *la lengua en tanto que asumida por el hombre que habla, y en la condición de intersubjetividad, única que hace posible la comunicación lingüística*”⁵⁶⁷. Com veiem, Benveniste proposa restablir el marc del discurs per a l'estudi de la producció de sentit i de les relacions entre parlants i enunciat. De fet, a *De la subjetividad en el lenguaje*, un apartat d'aquest volum publicat originalment a França el 1966, ja va dedicar nombroses planes a analitzar el deíctics, una tasca plenament *pragmàtica*.

Paral·lelament a aquests avenços introduïts dins la lingüística *canònica* per un estudiós del relleu de Benveniste, diverses investigacions orientades a l'anàlisi dels usos quotidians del llenguatge van anar revelant que la conversa, més enllà de les seves infinites possibilitats de variació, estava subjecte no només a les normes del llenguatge sinó també a una trama lògica de relacions i a certs principis propis de funcionament, que les freqüents infraccions no feien sinó confirmar. En aquest apartat -dins del marc de la pragmàtica lingüística que havia nascut del pensament analític- van resultar de gran interès la difusió dels treballs d'Austin i Searle -el llenguatge com a acció- o de Grice -assaig de definició dels principis i màximes que governen la conversa-, com veurem més endavant.

Aquest interès que va manifestar la *nova lingüística* cap el terreny de la parla quotidiana i sobretot cap el de la conversa com a escenari privilegiat on no només s'usa sinó on també es crea i s'aprèn realment el llenguatge -i que encara s'hauria de veure reforçat amb les aportacions de la Lingüística Textual- va resultar coincident amb el moviment conversacionalista impulsat

⁵⁶⁶ Benveniste, E., (1971) Op. cit., pp. 180-181.

dins la tradició nord-americana de les microsociologies, de gran expansió als anys 60 i 70. Des de la sociolingüística i la sociologia del coneixement es van generar perspectives com la ja citada etnometodologia de Garfinkel, la sociolingüística de Labor, l'interaccionisme simbòlic de Goffman i un seguit d'estudis orientats a escatir els principis que regien els comportaments quotidians, la producció de sentit en els intercanvis i el paper del llenguatge en les relacions de dominació, sotmetiment o igualtat⁵⁶⁸.

Bona part de tot aquest nou moviment lingüístic ha estat agrupat sota l'etiqueta de *lingüística textual* (o lingüística del text, ciència del text, o, encara, gramàtica textual), i ha mostrat preferència per l'estudi de les unitats de sentit supraoracionals -i per com es crea sentit, posant atenció a la noció de context. D'altres autors han destacat la perspectiva pragmàtica i semàntica de l'estudi de l'enunciat, i aprofundir en la relació entre el parlant i el eu llenguatge. Totes dues perspectives -LT i Pragmàtica- són coincidents en el temps i en els interessos, i són sens dubte fruit del mateix impuls de la nova lingüística construït sobre l'esclat de publicacions dels anys 60 i 70. Per tant, considerem aquí a totes dues integrants de la nova perspectiva⁵⁶⁹, ja que estan edificades sobre el concepte de llenguatge que hem desenvolupat en aquestes planes. De manera coherent amb el postul.lat fins ara, en podem manllevar mètodes d'anàlisi relativament nous així com propostes teòriques força suggerents per aproximar-nos a l'estudi dels gèneres i, en especial, al de l'entrevista.

1.3.2.1 La lingüística textual

La història de la lingüística es distingeix, d'una banda, per l'oposició més o menys radical entre el que és lingüístic i el que és extralingüístic, i, d'una altra, perquè cada escola o tendència s'ha fixat en un aspecte únic d'un fenomen essencialment múltiple i polièdric com és el llenguatge. Així, les escoles lingüístiques escullen un aspecte determinat del llenguatge i l'erigeixen en base fonamental, única en ocasions, de tot el fenomen. La diferència entre escoles rau sovint en què s'estudien parts diferents, i des d'enfocaments o postulats diferents, d'aquest vast fenomen que és el llenguatge.

⁵⁶⁷ Benveniste, E., (1971) Op. cit., pp. 187. El subratllat és meu.

⁵⁶⁸ Veure Montero, M.D. (1994) *La informació periodística i la seva influència social*. Bellaterra: Publicaciones de la Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 47-60.

⁵⁶⁹ No és cap decisió arbitrària: les connexions són múltiples, com ja ha estat en part assenyalat i com veurem més endavant. També són agrupades les dues tendències al treball del Cercle d'Anàlisi del Discurs (1997), o, en el camp de l'estudi del periodisme, al llibre ja citat de Sáez (2000). Fins i tot en l'estudi de l'entrevista periodística escrita l'argentina Leonor Arfuch (1992 i 1995) invoca complementàriament Van Dijk i Austin i Searle.

L'enfocament d'estudi del llenguatge del que parteix la LT és, com s'espera, oposat a l'estructuralista-generativista. Trobem un bon resum d'aquesta nova orientació -que s'inclou dins del més ampli corrent de l'anàlisi del discurs- en aquest paràgraf d'Slama-Cazacu:

“El lenguaje real es: a) un fenómeno unido a la persona por entero y al momento exterior que la determina; b) es un proceso que se funda sobre la necesidad de poner de acuerdo los extremos de su eje bipolar -emisión-recepción- por medio de una técnica de organización contextual de la expresión y de interpretación; c) es sobretodo, un fenómeno ligado con la realidad, con la vida, con la sociedad, y por ello un fenómeno dinámico.”⁵⁷⁰

Aquesta concepció del llenguatge pot contrastar o coincidir amb els centenars de definicions que se'ns han facilitat abans i després d'ella. Bernárdez fa la feina de comparar bona part d'aquestes definicions -provinents de diverses escoles- i acaba per individualitzar els dos aspectes del llenguatge comuns a totes elles:

- a) el llenguatge com a mitjà de comunicació social
- b) el llenguatge com a sistema de signes/símbols.

La lingüística tradicional, de tendència estructuralista i generativista, s'ha centrat en el segon d'aquests aspectes, el llenguatge com a sistema de signes -així ha estat des de Saussure-, mentre que la perspectiva pragmàtica i la LT -com bona part dels treballs provinents del corrent de l'anàlisi del discurs- s'ha abocat, sense olvidar l'aspecte sígnic del llenguatge, en la seva consideració com a mitjà de comunicació social.⁵⁷¹

La lingüística del text apareix com a tal per primer cop en diversos treballs, independents entre si, publicats a Europa central en la segona meitat dels anys 60. És un producte bàsicament europeu continental, que es podria definir de manera general com l'interès per l'estudi del text o discurs com a unitat lingüística superior a la frase o oració. El que aquí interessa és la consideració del text com a producte de la *parole*, és a dir, com a producte de l'activitat lingüística concreta dels parlants. Entre els primers teòrics dels 60 que després desenvoluparien els seus postulats als 70 destaquen els treballs de H. Rieser, S.J. Petöfi, T. A. Van Dijk i S. Gindin.

⁵⁷⁰ Slama-Cazacu, T., (1970) Op. cit. p. 315. Veiem aquí com es proposa un estudi del llenguatge en tant que relació *signe-parlants* i *signe-context*, la qual cosa es pot considerar un postulat plenament pragmàtic.

De bon començament no es va poder parlar d'una única escola, sinó que cada lliurament d'un nou autor introduïa conceptes inèdits i categories que sovint esmenaven o matisaven altres propostes. Per això només parcialment es pot parlar de nou paradigma -i, en canvi, preferim usar el mot *perspectiva*. Durant aquests anys es va trobar a faltar una bona introducció general a la LT, ja que les que hi havia eren introduccions a un model o una teoria determinades, com les que va fer T.A. Van Dijk el 1977 o Petöfi i Garcia Berrio el 1978.

Enrique Bernárdez explica que en aquells anys es constata que “se comienza a abandonar el postulado fundamental generativista de la autonomía de la sintaxis y el intento de relegar la “actuación” o el “habla” a una disciplina “secundaria” . En opinió d'aquest expert en LT, la dècada dels seixanta es caracteritza pel retorn de la semàntica i la pragmàtica: “[La LT] surge, de hecho, como lingüística decididamente semántica y pragmática, lo que nos podría hacer pensar (...) que se trata de la verdadera culminación de ese interés por fenómenos antes relegados a los límites externos de la ‘verdadera lingüística’”. La LT, que mou la frontera entre el que és lingüístic i el que és extralingüístic, es desenvoluparà esdevenint “una de las formas de practicar la lingüística más importantes del decenio, juntamente con la *pragmática*”.⁵⁷²

Entre les disciplines que podem considerar com a antecedents de l'anàlisi textual trobem, en primer lloc la retòrica, que des d'Aristòtil fins a les seves formes actuals es preocupa de l'estructuració del text. El conjunt de noves orientacions va conduir cap al redescobriment de la retòrica, que des del segle XIX havia quedat reduïda als estudis de l'àmbit literari, on, de totes maneres, tenia poca vitalitat.⁵⁷³ El relleu que ara prenen les condicions pragmàtiques del discurs fan que en la utilització dels recursos de la llengua es tinguin molt en compte la intencionalitat de l'emissor i els efectes que es volen crear en el receptor.

“La retòrica -escriuen els membres del CAD- proporciona les categories necessàries per indagar en les estratègies que porta a terme el parlant en seleccionar i operar sobre la llengua per tal de construir la seva posició argumentativa i per aconseguir adaptar el lèxic i les estructures als registres, gèneres o estils.”⁵⁷⁴

La retòrica, en aquest enfocament pragmàtico-discursiu, mostra unes notables connexions amb la teoria dels gèneres discursius tal com la planteja Bakhtin i els seus seguidors -que avui són majoria, per no dir unanimitat, dins dels estudis genològics.

Com la retòrica, la moderna poètica i l'estilística -amb grans aportacions fetes des del cercle de Praga- s'han interessat per l'estudi *lingüístic* d'unitats supraoracionals. No hem de pensar que aquestes disciplines clàssiques siguin mers antecedents descoberts a posteriori per la LT. Al contrari, han exercit una influència directa en el seu naixement i desenvolupament, i encara avui prefiguren algunes de les tendències més conegudes -pensem en Van Dijk. Això es deu a què bona part dels primers i més destacats representants de la lingüística del text provenen del

⁵⁷¹ Bernárdez, E., (1987) Op. cit. p. 50 i ss.

⁵⁷² Bernárdez, E., (1982) *Introducción a la lingüística del texto*, Madrid: Espasa Calpe, 1982, pp. 16-19.

⁵⁷³ Cfr. CAD (1997), Op cit. P. 24.

⁵⁷⁴ CAD (1997), Op. Cit., p. 24.

camp literari i estilístic, i van aportar uns notables coneixements de les idees tradicionals de retòrica, poètica i estilística. García Berrio i Petöfi subratllen:

“La moderna lingüística del texto se ha encontrado ya con una larga tradición de análisis. Olvidadas pero no superadas, es preciso contar siempre con las enseñanzas de la Retórica, a partir de su estructura de partes mayores, *inventio*, *dispositio* y *elocutio*, y sobre todo de la segmentación del texto en unidades, incorporada en la *dispositio*.”⁵⁷⁵

En aquest sentit, Van Dijk també ha considerat que la retòrica, que va assolir segons les seves paraules, “muchos conocimientos descriptivos” així com “un grado de complejidad que todavía hoy sorprende a menudo al estudiante del discurso”, va ser la disciplina on més va pouar la LT. “De hecho, muchos de los principios básicos, las unidades, las categorías del discurso y de la comunicación que ser analizan ahora de una manera más sistemática aún tienen las raíces en la retórica clásica”⁵⁷⁶. Van Dijk lamenta en aquest mateix paper que la interacció entre gramàtica, d’una banda, i retòrica i poètica moderna, d’una altra, no hagi estat un objectiu de la lingüística, que va preferir formular “principios estructurales abstractos” i limitar-se a una anàlisi gramatical de frases aïllades.

“En otras palabras -dijo-, los textos, el discurso o la conversación apenas intervenían, y se suponía que las posibles estructuras específicas del discurso “más allá del límite de la frase” pertenecían a las materias de otras disciplinas, tales como la retórica, los estudios literarios, la estilística o las ciencias sociales, y no al núcleo de la teoría lingüística: la gramática”.⁵⁷⁷

Van Dijk exposa una confluència múltiple de corrents per donar explicació al naixement de la LT. D’entrada, recorda que a mitjans dels 60 van aparèixer nombroses investigacions innovadores en disciplines diverses que difonien un estudi de les manifestacions més *reals* de l’ús del llenguatge, és a dir, del discurs i del seu context social. I en aquest marc, enumera:

- 1) Apareix un nou interès per la retòrica, sovint anomenada *nova retòrica*, i es duen a terme estudis sobre les figures del discurs i sobre els esquemes d’argumentació.
- 2) L’anàlisi estructural francesa se centra en les narracions, com una continuació tardana del formalisme rus i dels estructuralismes antropològics.

⁵⁷⁵ Petöfi, J. i García Berrio, A. (1979) *Lingüística del Texto y Crítica Literaria* Madrid: Alberto-Corazón-Comunicación, p. 82-83.

⁵⁷⁶ Van Dijk, T.A. *Estructuras textuales de las noticias de prensa*, dins *Anàlisi*, núm. 7/8, març de 1983, pp. 77-105.

Les cites entre cometes i l’extracte són de la plana 79.

⁵⁷⁷ Van Dijk, T.A., *Ibidem*.

- 3) Les escoles lingüístiques descriptives dels EUA paren cada cop més atenció en les estructures lingüístiques del llenguatge *real*.
- 4) La lingüística funcional anglesa també s'interessa per les estructures que es troben més enllà de la frase i mira d'aplicar-se en l'estudi de la producció literària.
- 5) En cercles alemanys i soviètics es comença a acceptar que la pròpia gramàtica hauria d'incloure i explicar les estructures del discurs i proporcionar una gramàtica del text.
- 6) L'antropologia manifesta un interès cada cop major per la descripció etnogràfica dels aconteixements comunicatius reals, i per l'anàlisi de la interacció quotidiana en forma de conversa.
- 7) L'estudi de la conversa diària en l'anomenat paradigma etnometodològic de la sociologia - Sacks, Schegloff, i altres- va esdevenir un camp d'investigació important per a diverses disciplines. És una característica d'aquesta mena d'anàlisi de la conversa no només l'interès pels tipus de discursos de diàlegs, sinó per la descripció minuciosa d'allò que *realment* es diu, incloent les vacil·lacions, els falsos començaments, els titubejos, els mots crossa, les repeticions o els errors.⁵⁷⁸

Bernárdez afegeix a aquests corrents el procedent del camp del tractament automàtic del llenguatge, sobretot en relació amb la traducció automàtica de textos, que funcionava amb models lingüístics amb interessos supraoracionals, car s'enfrontava a textos sencers i no a frases aïllades. Aquest corrent subratlla la importància del context en les feines de traducció i d'aprenentatge d'una llengua i arriba a la conclusió que "la traducción no se realiza en el lenguaje como sistema, sino en el habla, con los productos concretos del habla, o textos".⁵⁷⁹

Veiem, per tant, com aquesta mena de *segona fundació de la lingüística* s'obre a l'estudi de les manifestacions lingüístiques en el seu context, de la paraula *en el moment de la paraula*, segons Slama-Cazacu, i a l'interès pel relat, en tant que discurs. En aquest nou moviment on conflueixen diverses tendències interessades per l'estudi del relat -i, encara més, per l'estudi de la *producció de sentit* en el relat- cobra importància l'estudi dels gèneres, que són vistos com les convencions lingüístiques que brollen de forma natural en cada àmbit de comunicació, i a través dels quals els parlants s'adeqüen a la situació comunicativa en què es troben interactuant.

Aquesta vinculació entre la teoria dels gèneres i la lingüística és típica d'aquest moment lingüístic. Així Bernárdez coincideix amb Van Dijk quan assenyala que una de les característiques principals de la LT és la seva tendència a esborrar els fins aleshores nítids límits que distingien la lingüística de la resta de disciplines del llenguatge.

En aquest afany integrador llegim aportacions que ens parlen de la noció de text i d'altres que parlen de la noció de discurs. Aquests dos termes són usats de manera gairebé sinònima per

⁵⁷⁸ Van Dijk, T.A., (1983) Op. cit. p. 80.

⁵⁷⁹ Bernárdez, E., (1982) *Introducción a la lingüística del texto*, Madrid: Espasa Calpe, 1982, p. 29.

alguns autors i en determinats contextos. Els estudis que usen el rètol de discurs van néixer associats a la tradició anglosaxona, dins del marc antropològic i sociolingüístic, amb una preferència per l'estudi del comportament interactiu oral dins una situació. Per contra, els estudis del text van néixer associats a l'estudi lingüístic d'unitats supraoracionals o transoracionals, com a unitats semàntiques i retòriques, i el seu desenvolupament ha tingut preferència per l'estudi dels textos escrits. Recorrem un cop més a l'opinió clarificadora dels membres del Cercle d'Anàlisi del Discurs de l'UAB, que sobre aquest debat han escrit:

“Força analistes consideren avui més aviat inútil de plantejar aquestes qüestions, i la majoria usa indistintament text o discurs. Tanmateix, nosaltres creiem que hi ha matisos importants que cal tenir en compte: text s’associa més aviat a tot allò que es pot escriure o transcriure i que constitueix el component verbal d’una unitat comunicativa. D’aquí que qualsevol discurs contingui text, expressat a través de l’oralitat o de l’escriptura. El discurs, en canvi, comprèn tots els components, verbals i no verbals, d’un fet comunicatiu. La noció de text és així més restringida, i la de discurs més extensa.”⁵⁸⁰

Ja sigui parlant de la noció més restringida de text o de discurs, la lingüística textual ha manifestat un caràcter integrador i transdisciplinar. La maduresa de la ciència, en tots els àmbits del saber humà, tendeix a enderrocar murs i a integrar múltiples teories científiques en sistemes de coneixements únics i generals. És també en aquest sentit que ha avançat la lingüística i que hauria d’avançar la disciplina dels estudis periodístics.

Per a l'estudi de l'entrevista escrita, en què totes les característiques pragmàtiques i semantitzadores d'un discurs -el de l'entrevistat- han de ser transferides al text -escrit per l'entrevistador-, únic canal de transmissió cap al lector, les aportacions de la LT resulten suggerents i útils, així com ho són per a la resta de gèneres periodístics. I ho són especialment si ho articulem amb el concepte de polifonia i heteroglossia: de qui és el text i de qui el discurs? ¿Quines veus hi parlen? ¿Quins mecanismes lingüístics i retòrics fa servir per tal de convertir un *discurs dia-lògic* en un *text mono-lògic* amb aparença, tanmateix, de diàleg -aquesta és probablement una de les seves estratègies retòriques?

A contestar aquestes preguntes ens ajudaran algunes de les perspectives usades des de l'anàlisi pragmàtica, que han descrit més a la menuda les claus dels intercanvis i de la producció de sentit.

1.3.2.2 La pragmàtica lingüística

La pragmàtica, tal com ja ha estat apuntat en anteriors planes, reacciona també contra l'orientació estructuralista que els deixebles de Saussure, més que no pas el propi Saussure, van

⁵⁸⁰ CAD (1997), Op. Cit., p. 24.

donar a l'estudi de la *langue*, que va resultar un objecte descorporeïtzat i immòbil. Tanmateix, com ja hem apuntat, el seu origen es troba més en l'orientació de la filosofia analítica cap a l'estudi del llenguatge ordinari. La lingüística, que, com diu Graciela Reyes, havia posat "especial cuidado en desprenderse del habla, de la vocación personal y de los accidentes cotidianos del uso"⁵⁸¹, va adoptar les conclusions provinents de la filosofia⁵⁸². Dins d'aquesta lingüística, fins i tot els nous corrents com el del llenguatge internalitzat de Chomsky (*I-language*) s'ocupaven del sistema de coneixement lingüístic que posseeixen els parlants i que els permet produir oracions ben formades en la seva llengua materna, deixant fora del seu ventall d'interessos la *performance* en benefici de la competència. El paradigma generativista-estructuralista s'havia dotat de constructes estables com a objectes d'estudi, com ja ha estat descrit.

En aquest context, la pragmàtica va aparèixer amb una marcada vocació de reflexió filosòfica, ja que des del paradigma lingüístic en ús se la considerava incapacitada per afrontar cap objecte d'estudi, en haver-se apropiat com a tal de la *parole*, tinguda per inestudiable, i per preferir l'estudi del concret abans que del general. Amb el pas dels anys, però, amb els corrents del *conversational analysis* o del *discourse analysis*, la perspectiva pragmàtica va donar un notable tomb que l'ha dut a analitzar textos i a buscar principis, màximes i lògiques de funcionament, que l'han dotat d'una potència descriptiva sobre els fenòmens reals del llenguatge que al parer de molts complementen convenientment els resultats que retia la perspectiva estructuralista.

Fa més de mig segle -al 1938- que Charles Morris va introduir al seu *Foundations of the Theory of Signs*⁵⁸³ el terme de pragmàtica per designar "la ciencia de los signos en relación con sus intérpretes". Per a Morris l'estudi d'aquest àmbit que cobria la pragmàtica completava els altres dos flancs de la semiòtica: la perspectiva sintàctica -l'estudi dels signes entre ells- i la semàntica -l'estudi de les relacions entre els signes i els objectes que designen.

Val a dir que d'aleshores ençà la pragmàtica ha passat per molts moments i ha divergit en un gran nombre de corrents. Ja diu Maria Victòria Escandell que no es pot parlar de pragmàtica, sinó de pragmàtiques, unides per una actitud davant l'anàlisi lingüística: l'interès per com els parlants elaborem i interpretem enunciats en context, fent-hi circular significat intencional⁵⁸⁴. I per com aquests mateixos parlants no només usem la nostra llengua, sinó que l'*anem creant* a mesura que la parlem. Escandell diu que l'orientació general dels diversos corrents és que es preocupen de "dar cuenta de los principios que regulan la comunicación humana"⁵⁸⁵.

⁵⁸¹ Reyes, G., (1990) *La pragmàtica lingüística*. Barcelona: Montesinos, p. 12.

⁵⁸² Notem, un cop més, la corroboració del funcionament de les crisis epistemològiques segons Kuhn: en moments de creixement i canvi, la filosofia forneix noves generalitzacions simbòliques, fa de matriu disciplinar. La crisi de nominació -canviar el nom de les coses perquè hi ha la percepció que les coses en elles mateixes han canviat- és un altre símptoma prou evident.

⁵⁸³ Edició castellana: Morris, Ch., (1985) *Fundamentos de la teoría de los signos*. Barcelona: Paidós.

⁵⁸⁴ Escandell Vidal, M.V. (1993) *Introducción a la Pragmática* Anthropos, Barcelona, p. 10.

⁵⁸⁵ Escandell Vidal, M.V. (1993) Op. cit., p.10.

Efectivament, la pragmàtica s'ocupa de principis d'ús, mentre que la gramàtica ho fa de normes i regles.

El recorregut per aquests corrents que fa Stephen C. Levinson al primer capítol del seu *Pragmatics* ens dona diverses definicions interessants d'aquesta perspectiva lingüística. Resumeix Levinson que “la pragmàtica es el estudio del uso del lenguaje” o “el estudio del lenguaje desde una perspectiva funcional”, compartint aquesta actitud amb disciplines com la sociolingüística o la psicolingüística⁵⁸⁶. Levinson destaca també el relleu que la pragmàtica dona a l'estudi del context, fins el punt que una de les caracteritzacions aproximatives que fa de la disciplina pren com a element distintiu aquesta preeminència de l'atenció al context:

“La gramática se ocupa de designar un significado a las formas lingüísticas independientemente del contexto, mientras que la pragmática se ocupa de la posterior interpretación de estas formas en contexto.”⁵⁸⁷

Per tant, per a Levinson, aquesta disciplina nascuda amb més vocació filosòfica que lingüística, però que ha acabat proporcionant-nos estudis plenament empírics i de gran interès, “intenta explicar facetas de la estructura lingüística haciendo referencia a influencias y causas no lingüísticas”.⁵⁸⁸

Graciela Reyes, per la seva banda, ha definit la pragmàtica com “la disciplina lingüística que estudia como los seres hablantes interpretamos enunciados en contexto”⁵⁸⁹. Per a aquesta estudiosa de la disciplina, la pragmàtica estudia el llenguatge en funció de la comunicació i s'ocupa de la relació entre llenguatge i parlant.

La qüestió, però, és saber per què ens cal usar aquesta perspectiva en l'estudi de l'entrevista periodística i, en general, en l'estudi dels gèneres periodístics, ja siguin orals o escrits. ¿És realment imprescindible en un estudi seriós de qualsevol acte lingüístic? La resposta és que sí. L'impressionisme -que ja hem descrit a la introducció d'aquesta tesi- amb què s'ha abordat durant anys l'estudi dels gèneres periodístics ha posat com a excusa per a aquesta renúncia el fet que cada actualització del gènere sigui un acte de parla divers i inabordable, canviant, inestable... En definitiva, des d'uns pressupòsits estructuralistes ho qualificaven de *parole* i decidien que era inestudiable, més enllà de les quatre convencions pràctiques que ja hem ressenyat. Recordem una de les cites de J. F. Sánchez amb què encapçalàvem aquest treball com

⁵⁸⁶ Levinson, S.C., (1989) *Pragmática*. Barcelona: Teide, 1989, p. 5-6.

⁵⁸⁷ Levinson, S.C., (1989) Op. cit. p. 7.

⁵⁸⁸ Levinson, S.C., (1989) Op. cit. p. 5-6.

⁵⁸⁹ Reyes, G., (1990) Op. cit., p. 17.

a justificació per iniciar el trajecte: “Cada entrevista (...) es única: varían todos los ingredientes o casi todos.”⁵⁹⁰

També cada conversa és diferent de totes les altres, però des de l’etnografia de la comunicació i l’etnometodologia -amb noms com Garfinkel- i des de l’interaccionisme simbòlic -cal citar Goffman- s’han fet força aportacions al que es pot anomenar una teoria de l’anàlisi de la conversa, el resultat de la convergència i la integració d’aquests diversos corrents.

La subjectivitat d’un enunciator, inclosa dins d’aquesta perspectiva, es manifesta lingüísticament a través de la tria de determinats elements gramaticals, lèxics o bé a través d’organitzacions determinades del discurs. Des d’un punt de vista social, aquesta elecció -com se’ns diu des de la teoria de l’enunciació- implica una forma de presentació i de construcció de la identitat, en el sentit en què ho va explicar Goffman. Aquesta elecció del lèxic, de la sintaxi, de la quantitat i de la qualitat de la paraula pronunciada públicament és significativa per als altres interlocutors, que gràcies a la interpretació adequada que se’n fa en un determinat marc de la interacció -establert també de forma negociada i dialèctica- formulen una hipòtesi sobre la identitat de l’altre o dels altres. La connexió entre la sociologia i la pragmàtica, és, doncs, notable. I sobretot pel que fa a la sociologia de les identitats.

Al mateix temps, el *jo* que parla fa servir aquest mirall de la interacció que és l’*altre* per refermar o transformar la seva pròpia identitat. De manera que, segons les aportacions de l’interaccionisme simbòlic, l’anàlisi de la conversa que abordarem des de la pragmàtica sembla tenir un vincle directe amb la construcció de les identitats, tal com suposàvem en l’establiment de les hipòtesis.

Aquests aspectes de l’emparaulament humà que afecten a la construcció de les identitats i a l’*alteració* -la participació de l’altre- en els processos identitaris no són contemplats, en fixar-se només en el sistema i l’estructura, en l’anterior abordatge lingüístic. I tanmateix, és precisament l’aspecte que més ens interessa en aquest treball doctoral, i el que també adopten els analistes del discurs com el CAD: “En el cas de la presentació del *jo* en mitjans públics de comunicació com la televisió, la construcció de la imatge esdevé molt important, precisament per la consciència que té el parlant de mostrar-se davant un gran nombre de mirades avaluadores”, escriuen⁵⁹¹. Efectivament, l’espectacularització del propi *jo* és un fenomen lingüístic; i en el cas de l’entrevista periodística escrita, el processament d’aquesta revelació identitària fins a convertir-la en text sense discurs és també un fenomen de manipulació lingüística, que caldrà descriure en pròximes planes.

⁵⁹⁰ Reyes, J.F. (1993), Op. Cit.

⁵⁹¹ CAD (1997), Op. Cit., p. 31.

Certament, si només concebem la comunicació humana com un procés de codificació i descodificació -semblant a com fan les màquines- en donem una visió força inexacta i parcial. Hi ha un conjunt de principis i estratègies que completen la informació *gramatical* i que fan possible la comunicació. La idea que (1) la llengua és un codi i que (2) comunicar-se és sobretot codificar i descodificar cal que entri aquí en crisi. La comunicació no és tan senzilla, com després van demostrar, paral·lelament al desenvolupament de la pragmàtica, alguns semiòtics de la comunicació, entre els quals Eco. L'ús d'una perspectiva pragmàtica ens permet descobrir, segons Escandell, que

“La idea de que la lengua en la comunicación funciona como un código no es adecuada. No hay una correspondencia biunívoca constante entre representaciones fonológicas e interpretaciones. Y, sin embargo -y en contra de lo que pudiera esperarse-, esto no constituye necesariamente un obstáculo para la comunicación (...) Hemos desarrollado complejos mecanismos de inferencia que entran en funcionamiento automáticamente para hacernos recuperar lo que nuestros interlocutores *quisieron decir* a partir de lo que realmente *dijeron*.”⁵⁹²

Per tant, podem concloure, contestant la pregunta anterior sobre la necessitat de la Pragmàtica, que hi ha una part del significat que no és reductible al model d'un codi que emparella convencionalment significants i significats, i que, per tal de caracteritzar adequadament aquest significat, cal prendre en consideració els factors que configuren la situació en què les frases són dites. És evident que una part important de la interpretació d'un gran nombre d'enunciats depèn decisivament de factors extralingüístics que configuren l'acte, com el coneixement de la identitat de l'emissor o del destinatari, del seu entorn cognitiu -en paraules d'Sperber i Wilson- i, per tant, de la seva intenció comunicativa, o senzillament, de la identificació i adequació a unes circumstàncies de lloc i temps on es produeix la interacció. Tota la literatura produïda en aquest camp sobre els deíctics i les expressions indèxiques o sobre les implicatures demostra que hi ha fenòmens de significació inexplicables des de l'estricta semàntica. Al seu torn, la pragmàtica és una dimensió dels estudis lingüístics que travessa les altres, ja que el seu estudi afecta també els àmbits de la sintaxi o la fonètica.

Al llarg del segle els estudis pragmàtics han romàs perifèrics al nucli paradigmàtic dels estudis lingüístics, movent-se més en el terreny de l'especulació filosòfica que en el de la lingüística. El concepte de llenguatge hegemònic, monològic, basat en un codi o sistema, allunyat del batec quotidià, així ho propiciava. En els últims trenta o quaranta anys, però, s'ha produït un moviment de posada en pràctica de diversos postulats de teòrics pragmàtics de la importància

⁵⁹² Escandell Vidal, M.V., (1993) Op. cit., p. 19-20.

d'Austin, Searle o Grice, que ha generat corrents com els de l'Anàlisi del Discurs o de l'Anàlisi Conversacional. Cada cop més, la pragmàtica s'ha integrat com una perspectiva complementària però imprescindible a les anàlisis gramaticals -semàntiques i sintàctiques-. És en aquest sentit que avui es pot parlar, segons Graciela Reyes, d'un nou paradigma lingüístic *formal funcional*, que associa dues nocions que la lingüística científica havia separat acuradament: *langue* i *parole*, o, per dir-ho chomskyanament, *competence* i *performance*. Aquest paradigma es fonamenta en les següents evidències:

1. És diferent la representació semàntica d'una oració de la seva interpretació pragmàtica.
2. La semàntica estudia regles, la pragmàtica principis.
3. Les regles són convencionals; els principis pragmàtics, en canvi, són motivats pels objectius de la comunicació.⁵⁹³

Amb tot, la distinció entre els àmbits gramàtics i pragmàtics -l'estudi dels quals ha de ser necessàriament complementari: ens cal tant l'un com l'altre- ens pot portar alguns problemes, sobretot pel que fa als àmbits d'estudis en terrenys intermitjos com els deíctics. Reyes diu que "no se ha llegado a una teoría aceptable sobre la relación entre forma [gramàtica] y función [pragmàtica]", i cita Eco, que tipifica per a la pragmàtica dues menes d'interessos: a) Aspectes de l'estructura del llenguatge dependents del context (com la deixis), però que podríem considerar més o menys *lingüístics*, ja que pertanyen, amb major o menor dret, a l'àmbit de la semàntica en tant que integren el seu codi; i b) Aspectes que no tenen res a veure amb l'estructura del llenguatge (com l'estudi dels principis que fan possibles les implicatures conversacionals).⁵⁹⁴

Dins la diversitat de corrents que des de la pragmàtica han estudiat els intercanvis conversacionals, en aquest treball sobre l'entrevista periodística ens fixarem en les aportacions d'Austin, Searle -teoria dels actes de parla-, Grice -principi de cooperació, implicatura i màximes- i Sperber i Wilson -rellevància-, així com en l'estudi dels deíctics i les expressions indèxiques i el context.

L'anàlisi permenoritzada d'aquestes teories la completarem en el capítol tercer de la segona part de la tesi. Allí validarem, en l'anàlisi de la transcripció de dues entrevistes tipològicament significatives, algunes de les conclusions que ara hem apuntat sobre la construcció de la identitat a través de les manifestacions lingüístiques, així com algunes preguntes que aquest punt ens ha deixat en l'aire: ¿és l'entrevista periodística escrita un gènere heteroglòssic o monològic?

⁵⁹³ Escandell Vidal, M.V., (1993) Op. cit., p.23

Levinson, S.C., (1989) Op. cit., *pássim*.

Reyes, G., (1990) Op. cit., p. 33.

⁵⁹⁴ Reyes, G., (1990) Op. cit. p. 34 i ss.

Ara, doncs, podem tancar aquí aquest primer capítol de fonamentació conceptual i teòrica, no sense abans convidar els que ens han seguit fins aquí a fer una aturada recapitulatòria, per tal d'articular, de fer la *conessione* necessària perquè la volguda reflexió sobre un gènere peculiar arribi a bon port

1.4 Recapitulació. Una nova manera d'entendre el llenguatge i d'estudiar-lo: corolaris per als estudis periodístics

La irrupció del subjecte en la filosofia i en l'epistemologia ha rebaixat l'estatut objectiu del coneixement, i ha matisat les seves condicions i possibilitats. Al camp d'estudi del periodisme, l'aplicació d'aquesta perspectiva permet relativitzar conceptes com objectivitat o estil informatiu, així com la divisió tradicional entre fets i opinions.

El llenguatge estructura i vertebrava la vida mental de l'ésser humà, i és el medi i alhora l'eina amb què abordem les temptatives identitàries dels altres i de nosaltres mateixos. Els pensadors del corrent hermenèutic -i d'altres aquí citats- han deixat escrit que allò que és cognoscible d'un ésser és la manifestació lingüística. A més d'aquesta importància per al pensament i per al coneixement -aquesta primàcia epistemològica i hermenèutica- hem subratllat la condició retòrica d'aquest inevitable emparaulament. No és el fet o la cosa en sí -el *noumen*- allò que empareulem, sinó la relació que hi mantenim -*phitanon*- amb les seves aparences, amb les seves manifestacions -el *fenomen*. Per tant, la notícia no és el fet, ni tan sols el relat del fet, sinó l'emparaulament, el relat de la relació que qui escriu -el periodista, el mitjà- manté amb la manifestació històrica -que com a realitat es dona ja en part de forma lingüística: dins de categories, amb una determinada perspectiva i amb uns *a priori*- del fet. Tot relat periodístic està animat per categories i està fet des d'una perspectiva, encara que es vulgui plenament referencial i *objectiu*.

Des de les aportacions de l'epistemologia del segle XX sabem que aquest coneixement matisat i subjectiu no vol dir un relativisme desfermat que faci impossible el progrés. Que tot sigui formes de la interpretació no vol dir que no n'hi hagi de més correctes -més corresponents amb la natura- que d'altres. Per això aquí hem defugit, seguint Eco a *Kant i l'ornitorrinc*, el relativisme hermenèutic total, segons el qual tot és vàlid, com deia Feyerabend. Però sí ens hem oposat al realisme positivista que fins ara ha estructurat el paradigma del nostre àmbit d'estudi.

És per això que considerem que la disciplina viu una forma de crisi paradigmàtica que creiem evident, amb noves aportacions des de diversos àmbits com la nova lingüística, la filosofia del llenguatge o l'epistemologia -però també la sociologia i l'antropologia-, i que aquest canvi proposa noves generalitzacions simbòliques -per exemple les que hem vist sobre el concepte de llenguatge, o el d'objectivitat o el de la feina del periodista que ara passarem a resumir-, així com nous models i nous exemplars, tal com va explicar Kuhn fa anys.

Fem ara un repàs per aquestes propostes noves que germinen inevitablement en l'humus dels nous conceptes i categories proposades.

1.4.1 La feina intel·lectual del periodista

El primer corolari ha quedat ben establert al llarg de les anteriors planes: si el periodisme opera amb paraules i, en expressió de Llorenç Gomis, és un operador semàntic -un constructor de sentits-, la feina periodística ha de ser considerada una feina intel·lectual, que sempre compromet una visió del món possible en el seu fer quotidià. Hem contraposat aquesta visió a la clàssica percepció del periodista com un mer oficiant de sabers experiencials.

Aquest primer corolari rellevant afecta allò que s'anomena el *perfil del periodista*, veritable objectiu al qual apunten o tendeixen els plans d'estudi de les nostres facultats de periodisme. Potser també aquests haurien de ser repensats a la llum de les noves definicions, i sobretot a la llum de la necessitat de periodistes crítics, que duguin a terme de forma conscient la seva feina en una societat de la imatge i el directe, de la comunicació totalitzadora i de la instantaneïtat.

1.4.2 Els gèneres periodístics

Hem dit que la distinció tipològica dels gèneres periodístics neix de l'herència epistemològica positivista i realista. Per tant, si reformulem aquesta adscripció, també haurem de proposar una nova tipologia genèrica. Tot acarament amb un intent de discerniment tipològic ha de partir de la base de la seva natura relativa. Una tipologia sempre serà dependent dels criteris que l'animen i la categoritzen, i

aquests seran els que la convertiran en una tipologia flexible o escleròtica, descriptiva o prescriptiva i inútil. Si la tipologia a la que ens enfrontem és la dels textos periodístics, el primer que hem d'evitar és proposar criteris que permetin fer tipologies *ad infinitum*, per exemple, temàtiques. En segon lloc, convé evitar tipologies que barregin criteris, per exemple, que n'ajuntin -sense discernir-los- de formals o estilístics amb temàtics, sumant naps amb cols⁵⁹⁵. En tercer lloc, cal que les tipologies estiguin elaborades sobre criteris coherentment explicitats i no sobre els tòpics del sentit comú. Si seguim aquestes indicacions, la tipologia no només ens pot oferir una descripció de la realitat, sinó que ens faculta per pensar sobre ella i per fer-nos-en preguntes, i haurem aconseguit la segona intenció, que sigui analítica. Ja hem dit al començament d'aquest treball que les preguntes adequadament formulades acaben tenint més relleu que les respostes massa fàcilment elaborades.⁵⁹⁶

Encara, però, cal fer una important precisió: estem convençuts, com defensarem en el capítol dedicat als gèneres -el primer de la segona part de la tesi- que usar categories o tipologies genèriques tancades, que proposin calaixos estancs per a la divisió dels productes textuais, és una *activitat contrària a la lògica genèrica*⁵⁹⁷. La nostra primera proposta és, precisament, que atenent a la natura evolutiva i canviant, híbrida, dels gèneres -un gènere no és mai *estable*, sinó, com a màxim, *relativament* estable, com digué Bakhtin-, la tipologia ha de ser flexible, estructuralment caracteritzada per integrar de manera descriptiva les innombrables tensions i heterogeneïtats que conformen una mode genèric. És amb aquest esperit que afrontem la proposta de descripció i caracterització de l'entrevista periodística escrita a la segona part de la tesi, i que també ara volem proposar aquesta recapitulació reflexiva sobre els gèneres a la premsa escrita.

⁵⁹⁵ Això, en canvi, no vol dir que, sent-ne conscients, no es puguin proposar en una tipologia diversos criteris que s'interrelacionin per configurar una xarxa de malla més densa i tupida que actui a diversos nivells. Per exemple, quan Claudio Guillén (1985) proposa a *Entre lo uno y lo diverso* articular els cabals *-cauces-* genèrics amb els gèneres pròpiament dits, els modes i les formes.

⁵⁹⁶ Cal aclarir que la tipologia que aquí proposem és de tipus acadèmic. Queda ben clarament establert, segons explica Gomis (1991), que els gèneres faciliten la feina en comú en un àmbit com la redacció d'un diari, on una crònica que algú ha començat l'acaba una altra persona, que ha de tenir tan clar com la primera quines són les constants i les variables d'aquell gènere, i quins recorreguts s'esperen d'ell. Des d'aquest punt de vista pragmàtic, trobaríem que el que l'*Avui* considera una crònica és, per a *El Periódico*, un reportatge. En aquest cas, l'interès és totalment pragmàtic. Aquí estem parlant, en canvi, d'intents de classificació més globals que, a més, respectin aquesta mobilitat, que lluny de molestar és l'essència pròpia del gènere discursiu.

D'entrada advertim que: a) només parlarem a les pròximes línies de la prosa periodística informativa, i no dels anomenats gèneres d'opinió; i b) acceptem que estem dins les categories d'allò que Vicent Salvador anomena discurs periodístic, i que per tant, dins d'aquesta esfera d'ús de la llengua, hi ha l'acord sobre quins són els grans gèneres: notícia, reportatge, crònica i entrevista. Aquest és un acord de mínims que, efectivament, funciona -només cal agafar qualsevol producció sobre escriptura periodística, tant de l'antic paradigma com del nou i emergent- i no el volem pas erosionar. Aquests seran per a nosaltres dins del periodisme el que per a Goethe eren *les Naturformen der Dichtung*, les formes naturals de l'exercici periodístic -amb el benentès que de naturals no tenen res, és clar. Mirarem, però, de proposar categories descriptives i analítiques que en recullin la complexitat.

D'acord amb la natura institucional o documental de l'enunciat: cal distingir entre *fets documentals* i *fets institucionals*, però ¿podem distingir entre notícies documentals i institucionals? Aquesta distinció ens informa de la distància entre un fet de referència de la mena *un avió cau al mar i moren 458 ocupants*, i un altre que, un cop emparaulat, podria ser del tipus *Aznar acusa el PNV de la violència al carrer al País Basc*. El primer fet de referència és documentable i relativament senzill; el segon incorpora, des de la seva formulació primera, un inevitable biaix interpretatiu. Aquesta interpretació es manifesta en una il.locució (*acusa*), que podem definir, seguint Burguet, com *locució + context*, elaborada segons la perspectiva de qui emparaula (ja que el subjecte no haurà dit explícitament: “Jo acuso...”).

Per tant, la notícia de tipus institucional no és verificable i mesurable en el món dels pesos i les mides, sinó que és argumentable: dins del text l'autor ha de justificar perquè considera que allò que ha fet el senyor Aznar amb les seves paraules o accions -estem al terreny dels performatius, per tant- és aïllar i no proscriure, atemptar o amenaçar, posem per cas. La prova seran les declaracions i el context en el qual aquestes declaracions s'insereixen.

⁵⁹⁷ Cfr. Cap. 1 de la part II d'aquest treball.

Ara bé, feta aquesta distinció, cal escrutar-la i posar-la en crisi. ¿No seran totes les notícies, en tant que expressió lingüística d'una relació establerta entre el mitjà i el fet, relats institucionals? Des del punt de vista teòric hem de dir que sí. Tanmateix, la natura netament documental i comprovable d'alguns d'ells resulta indefugible. És cert que el segon dia després del presumpte accident d'avió de l'exemple, la notícia incorporarà hipòtesis sobre les causes, antecedents, previsions de futur, crítiques a diversos pressumptes culpables, etc: en definitiva, estarà proposant marcs contextuals que dotin de sentit el fet en ell mateix -potser ho farà fins i tot el primer dia. La sociologia del coneixement va assegurar, com hem vist, que la funció dels mitjans és metabolitzar, insitucionalitzar les irrupcions incontrolables d'esdeveniments i moviments socials. Efectivament, el diari -com els altres mitjans- situa el fet en un context, el dota de sentit dins d'una determinada tradició social i l'esmussa -en llima els caires inassumibles- fins a fer-lo digerible, homogeni o contrari als acords socials hegemònics, però perfectament descriptible i compensible.

En aquest sentit, per tant, cal concloure: (a) al diari trobem notícies que fan referència a fets documentals, a irrupcions de l'esdeveniment en sentit pur, comprovables, però (b) la pròpia funció del diari és convertir en institucionals aquestes notícies sobre els fets tot situant-les en un marc interpretatiu determinat. Com ja ha estat explicat, els procediments lingüístics són essencials en aquest procés, que ben bé podríem anomenar de *perlificació* lingüística de l'experiència, en el camí per trobar-ne el sentit -que és si no proposar una il·locució. La pròpiament inevitable *ficció implícita* -categories i a priori, esquemes narratius, mites i arquetipus- que tota prosa factícia conjuga apropa als escenaris dels acords socials hegemònics la caòtica, diversa, matisada (i no a propòsit per ser païda) manifestació de la natura.

La notícia conjuga sovint de forma inextricable fets documentals i marcs contextuals facilitats *ad hoc* per dotar de sentit la manifestació del propi fet. Hi ha tensió entre dos pols: el de la historicitat d'un fet i el de l'acció insitucionalitzadora i interpretativa de tot llenguatge. En aquest eix de tensió neix la notícia en premsa.

La diversitat d'ocurrències genèriques s'establiran, segons predomini l'orientació cap a una banda o un altra de l'eix, al llarg de tot ell. Per exemple, un text del tipus reportatge en profunditat tendirà a estar abocat a la institucionalització, mentre que una notícia breu -fins i tot per la seva pròpia longitud, encara que no només per ella- tendirà a usar un estil descriptiu i no narratiu, objectualitzant -diria Núñez Ladeveze-, a propòsit per subratllar la manifestació de l'esdeveniment sense marcs contextuais. Però això no vol dir que sempre sigui així. Com a eix de tensió que és cal deixar-lo obert, estudiar la diversitat de manifestacions genèriques i ubicar-les entre aquests dos pols de tensió. En fer-ho obtenim coneixement descriptiu i analític d'allò que fa el periodisme amb el llenguatge, així que podem dir que aquesta proposta tipològica a compleix la seva comesa.

D'acord amb un punt de vista epistemològic: no podem parlar de fets i opinions, perquè és sumar naps amb cols, la primera categoria és òntica i la segona epistemològica. Posats a fer-ho, hauríem de dir, seguint les conclusions de les planes anteriors, que tot discurs informatiu té tendència a ser dóxa formulada com a epistémé. No hi ha cap naturalitat no retòrica en la prosa periodística, ni menys encara cap capacitat lingüística per parlar objectivament -que ja hem vist que no és el mateix que fer-ho imparcialment o honestament.

Podem assegurar en canvi, com han fet abans que nosaltres autors com Gomis, que el procés informatiu és tot ell, des dels seus graons més baixos, de natura *indispensablement interpretativa*. Només podem conèixer interpretant, hem llegit amb els hermenèutics. Tot i això és cert que podem distingir entre els textos on la interpretació és amagada -hi és de forma implícita-, i aquells en què apareix de forma explícita, com una instància textual. És fàcil, fins i tot, que un text informatiu interpretatiu no explícit, com una notícia, inclogui recorreguts d'interpretació explícita, però aquests no seran mai dominants dins la seva estructura.

D'acord amb els tipus de seqüències discursives (bases textuais): davant la imprecisió -i la confusió epistemològica i òntica- de distingir entre fets i opinions,

ens resulta certament més suggeridora la proposta formal de Borrat de separació en tres grans bases textuais: descriptiva, narrativa i argumentativa. L'estil descriptiu, ens ha dit Núñez Ladeveze, és recurrent en les notícies escrites amb l'estil nominalitzat i objectual que es considera estil informatiu; la narració seria més pròpia de gèneres com el reportatge, la crònica i fins el reportatge; mentre que l'argumentació seria la base textual dominant en els gèneres d'opinió.

Ara bé, seguint les propostes de Dominique Maingueneau i Vicent Salvador, considerarem que aquestes bases textuais -que asseguren que poden arribar fins a dotze tipus, com la conversacional, l'expositiva i l'instructiva- són transversals, i no es troben de forma exclusiva en un sol gènere.⁵⁹⁸ Tanmateix, els enunciats no s'encadenen de la mateixa manera en un sàinet que una comèdia, ni en un conte respecte d'una novel·la. Per tant, aquí cal distingir els tipus de seqüències que conformen models textuais estables, que corresponen a una modelització específica. Cadascuna d'aquestes modalitzacions seran adequades per institucionalitzar la manifestació de l'esdeveniment d'una forma i amb un to determinats: així no és el mateix usar una entrevista que una crònica per parlar d'un fet.

Segurament els investigadors no es posaran mai d'acord en el nombre de tipus genèrics fonamentals que cal distingir en periodisme -en part perquè la natura híbrida dels gèneres i de la lògica discursiva ho impedeix. Però si ho estan en quin és el material lingüístic que els constitueix ja n'hi haurà prou. En el cas de l'entrevista, per exemple, trobaríem un predomini de dues bases textuais: la conversacional i la narrativa, per bé que l'argumentativa i la descriptiva també hi apareixen. Ara bé, si entrem en la descripció i l'anàlisi de les diverses ocurrències o manifestacions d'allò que entenem pel gènere entrevista veurem que una entrevista informativa breu és força diferent d'una entrevista-semblança de dotze fulls amb un escriptor. Però ja entrarem en les categoritzacions de l'entrevista més endavant.

Quan Salvador parla de l'heterogeneïtat dels textos proposa els conceptes *d'inserció de seqüència* i *dominant seqüencial*. En el primer cas es tracta d'una inclusió d'una seqüència, per exemple descriptiva, dins d'un text com un relat (o un

⁵⁹⁸ Maingueneau, D. i Salvador, V. (1995) *Elements de lingüística per al discurs literari*. València: Tàndem, pp. 144-145.

diàleg en un text argumentatiu). Sovint, però, no es tracta d'una mera inserció d'un passatge concret, sinó d'una autèntica articulació jeràrquica on es produeix la dominància d'un tipus de seqüència sobre les altres.

D'acord amb els modes i l'estil: Hem seguit amb Núñez Ladeveze les conclusions sobre l'anomenat estil informatiu, que de fet hauria de ser anomenat estil descriptiu. Els modes de l'expressió juguen aquí un paper fonamental. Cal distingir entre el mode informatiu-descriptiu (hegemònic a la notícia), el mode descriptiu-valoratiu (hegemònic a cròniques, reportatges i entrevistes) i el mode opinatiu explícit-argumentatiu (hegemònic als gèneres opinatius, però present de forma important en d'altres gèneres abans citats).

Creuant tots els criteris aquí proposats podem elaborar una descripció i una anàlisi prou completa de qualsevol ocurrència lingüística periodística. Per exemple, si agafem una entrevista de les anomenades (mal anomenades, com veurem) de personatge, podem descriure'n les bases textuais dominants, les seves jerarquies -en aquest cas serà dominant la narració i la base conversacional, amb aparicions notables de l'argumentativa i de la descriptiva-, l'estil: descriptiu-valoratiu, opinió explícita -quan pren el personatge la paraula, per exemple- o merament informatiu-descriptiu en alguns passatges -en què es repassa el currículum, per exemple. Ens podem referir per a caracteritzar-lo a la seva natura interpretativa, amb predomini de la interpretació explícita, i, finalment, a la seva qualitat de discurs institucional a banda de merament documental -cal veure en cada ocurrència de quina manera.

1.4.2.1 L'entrevista periodística escrita

L'emergència del subjecte i de l'alteritat a l'epistemologia, la filosofia del llenguatge en particular i la nova lingüística - ara a a teoria del periodisme- fa que concebem el llenguatge com una realitat *alterada*. Aquesta perspectiva serà molt útil per

descriure el gènere de l'entrevista, abocada a l'alteritat, construïda en la tensió dialèctica entre el *jo* i el *tu*.

La consciència lingüística contribueix a la teoria del periodisme a través de les aportacions dels hermenèutics i dels pragmàtics, que coincideixen en una realitat (com també fan l'etnometodologia i l'interaccionisme simbòlic): la identitat és una construcció lingüística, i lluny de ser única està escindida en les seves diverses manifestacions. L'ésser que pot ser conegut és llenguatge i es manifesta lingüísticament i de forma diversa. Els pragmàtics apunten eines per a l'estudi i la descripció dels intercanvis verbals dialogals o conversacionals que s'encaminen cap a la construcció de sentit. Hem apuntat, per tant, eines d'aquesta nova lingüística com a adequades per a l'anàlisi descriptiu de l'entrevista periodística escrita, que concretarem al capítol 3 de la segona part d'aquest treball.

Finalment, hem descrit l'entrevista, pel que fa a les categories de ficció i realitat, com una prosa documental i factícia -amb elements del *mythos* i de la ficció implícita que anima tot intent d'emparaulament-, que aplega la lògica dialèctica dins seu, tot i que ens queda el dubte -que mirarem de resoldre en un pròxim capítol- de si és heteroglòssica o monològica. *Mythos* és la paraula que pronuncia, i l'entrevista, seguint l'expressió de Slama-Cazacu, és la paraula en el moment de la paraula.